

Forum Antroposofi

NR 3 2013

4-5

NOTISER

Tavelskisser på Artipelag

Red.

Tavelskisser på Biennalen

Red.

Upplysningsingenjörer

Curro Cachinero

Humanismen

6-13

SAMTAL

Levande historia, del 2

Red. Tobias Ossmark

14-15

GRUNDANDETS FORMER

Om grundandet av en stiftelse

Bengt Ulin

16-17

BILDUPPSLAGET

18-21

ESSÄ

Lyckans framtid

Tho Ha Vinh

22-25

KRÖNIKA

Rytm och innehåll

Hans Lindmark

Ett levande antroposofiskt sällskap

Ulrika von Schoultz

Sagan som medhjälpare

Louise Ejefors

Avhandling om Eurytmi

Aurora Granstedt

På Väg

Tove Tidholm

26-27

LÄSARBREV

Lossa positionerna!

Christopher Wärnhjelm

28-31

KALENDARIUM

Människans strävan

Mats-Ola Ohlsson,
Dick Tibbling

Då människan lever med i årsloppet så upplever hon mer eller mindre tydligt olika själsstämningar. När sommaren går mot höst så förändras den inre livskänslan. Ett starkare självmedvetande vaknar och själen känner sig stå inför nödvändigheten att hävda sig mot det annalkande mörkret och den tilltagande kylan. Sommarens naturförbundenhet övergår alltmer i upplevelsen av att vara ställd på sig själv och behovet av att utveckla den egna viljekraften. Vid Mikaelitiden formuleras denna stämning i själskalendern:

”Natur, ditt moderliga vara,
jag bär det i mitt viljeväsen,
och glöden i min viljekraft
ger fasthet åt min andes strävan
att den må föda egenkänsla
att bära mig i mig.”

Människan är inte färdig, det hör till hennes väsen att sträva efter att alltmer utveckla det som hon ännu inte är. Hon kan skapa sig själv.

Den antroposofiska kunskapsvägen erbjuder en möjlighet att ge en riktning till denna strävan, där det individuella omdömet och viljeinriktningen är avgörande. Målet är dock inte självförverkligande i syfte att förverkliga egots önskningar. Ju mer människan strävar efter att optimera uppfyllelsen av sina enbart egoistiska behov desto mer förlorar hon sig själv.

Det sanna självförverkligandet uppstår som en följd av att människan går utöver

sig själv. I de s.k. ledsatserna formulerar Rudolf Steiner detta:

”Människan blir mer och mer mänskliga i och med att hon blir uttryck för världen; hon finner sig själv i och med att hon inte söker sig själv, utan med viljan i kärlek förbinder sig med världen. [...] Människan upphör mer och mer att ge uttryck för sitt inre mänskliga väsen i och med att hon blir uttryck för sitt egenvara. Hon förlorar sig själv genom att söka sig själv; hon drar sig undan den värld hon vägrar att älska. Men endast genom att älska världen upplever människan i realiteten sig själv.”

Det mänskliga själslivet utgör en komplex verklighet där olika impulser bryts mot varandra. En utvecklingsväg som ska motsvara det högre självets mål måste därför inbegripa en självkänedom som uppenbarar det som verkar i det undermedvetna och som är fördold för vardagsmedvetandet. Ett inre drama är oundvikligt för den som kommer i beröring med själslivets höjder och avgrunder.

I Rudolf Steiners mysteriedramer åskådliggörs något av det spänningsfält som varje människa, på individuellt sätt, befinner sig i. Att uppleva olika motiv ur mysteriedramerna kan vara en stor hjälp för den som förnimmer den inre maning som ligger i orden: ”Känn dig själv”. Från denna maning utgår ett existentiellt behov av att söka sitt eget väsens sanning.

Tavelskisser på Artipelag

Red. TO

Under hösten kommer ett urval av Rudolf Steiners tavelskisser att ställas ut i Sverige – för andra gången – på det relativt nystartade konstmuseet Artipelag i Nacka, Stockholm. Första gången så skedde var 2011 under See!Colour! i Järna. Utställningen på Artipelag har titeln ”Svarta tavlan – lärandets konst/konst som lärande” och kommer pågå under perioden från 11 oktober 2013 till 19 januari 2014. Artipelag beskriver kontexten för utställningen som innehåller verk från olika samtidskonstnärer:

”Med datorns intåg i våra skolor har den svarta tavlan nästan försvunnit helt och hållet från undervisningen.

Men i konsten har den varit en viktig del för att betona konstens position som en förmedlare av kunskap.

Redan 1913 använde antroposofen Rudolf Steiner den svarta tavlan som ett pedagogiskt instrument i sin undervisning ur vilken det utvecklades en speciell estetik som har blivit skolbildande för ett flertal av 1900-talets främsta konstnärer. Joseph Beuys, Cy Twombly, Per Kirkeby har alla ersatt den vita duken med den svarta tavlan när de vill signalera att konsten har en kunskapsfunktion.

Trots skolans minskade auktoritet, delvis som en följd av efterkrigstidens ungdomskultur, har en rad konstnärer med Jean Michel Basquiat i spetsen använt

den svarta tavlan som plats för alternativa kulturyttringar. En inriktning som Gary Simmons och Christian Marclay har vidareutvecklat i sina interaktiva installationer och musikperformances. På senare tid har konstnärer som Vija Celmins och Tacita Dean återanvänt den svarta tavlan som ett gammaldags medium som frigjorts från sina patriarkaliska kopplingar och ersatts med en poetisk kvinnlig vision.”

Tavelskisser på Biennalen

Red. TO

Den pågående 55:e konstbiennalen i Venedig visar 54 tavelteckningar av Rudolf Steiner. Steiner ingår som en av 155 utvalda konstnärer, varav 40 av dessa är historiska, ej längre i jordelivet. Titeln för utställningen är ”Det encyklopediska palatset” och dess chefskurator heter Massimiliano Gioni (f. 1973). Gioni härstammar från Norditalien men är verksam i New York, knuten till New Museum på Manhattan och Fondazione Trussardi i Milano. Titeln har han tagit från ett utopiskt 50-talsprojekt av Marino Auriti, en amerikansk bilmekaniker av italiensk härkomst. Auriti tänkte sig en 700 meter hög byggnad med över 136 våningar, tänkt att rymma all världens kunskap. En modell av tornet – det encyklopediska palatset – tillhör utställningen.

Ansatsen i årets biennial beskrivs i programtexten:

”Blurring the line between professional artists and amateurs, outsiders and insi-

ders, the exhibition takes an anthropological approach to the study of images, focusing in particular on the realms of the imaginary and the functions of the imagination. What room is left for internal images – for dreams, hallucinations and visions – in an era besieged by external ones? And what is the point of creating an image of the world when the world itself has become increasingly like an image?”

I sammanhanget är Steiners tavelteckningar centralt placerade i en stor sal i Giardini. De visas tillsammans med en dansperformance av den tysk-brittiske koreografen och konstnären Tino Sehgal, nyss belönad med biennialens stora pris Guldlejonet.

Venedigbiennalen pågår fram till den 24 november.

Upplysnings- ingenjörer

Curro Cachinero

Meditation är den nya trenden i Silicon Valley. Där handlar det inte om inre frid – det handlar om att komma framåt. Om Google, Facebook eller Twitter, alla satsar på inre skolning. Hos dem knyts buddhistisk praxis samman med kunskap ur neurologin. Många av grundarna inom datorindustrin har vuxit fram ur hippierörelsen. Steve Jobs, Apples grundare, tillbringade närmare ett år i sökandet efter en guru i Indien och lät sig vigas av en zenpräst. – Studier visar att regelbundet

mediterande kopplar samman nervbanor i hjärnan på nytt, skapar emotionell självbehärskning och förbättrar minnet. Kongressen ”Wisdom 2.0 – living with awareness, wisdom and compassion” i San Francisco samlade detta år över 2 000 deltagare, däribland även direktörer inom många ledande företag. För tre år sedan var det bara några hundra.

För reportage från kongressen, se tidskriften ”Wired”.

Humanismen

I Kulturhuset i Ytterjärna arrangerar Antroposofiska Sällskapet i samarbete med Sprira den 25 oktober en hel dag åt humanismen och människans värdighet.

I programmet ges det utrymme för en rad angelägna frågor:

”Vilka är humanismens rötter? Vad innebär ett humanistiskt förhållningsätt?”

Den fria viljan och möjligheten att vara ansvarig, är centrala humanistiska begrepp. Kan föreställningen om den fria viljan förenas med en människosyn som bygger på att människan liksom allt annat i världen lyder under allrådande naturlagar?

Hur relaterar olika filosofiska riktningar till de humanistiska grundvärdena?”

Inbjudna gäster är professor Hans Ruin och professor Gunnar Svensson.

För programmet i sin helhet, se kalendariet längst bak i tidningen.

Levande historia del 2

Red. Tobias Ossmark (transkribering Göran Nilo)

FORUM fortsätter här artikelserien ”levande historia”. I förra numret presenterades ett urval från de första två podium-samtalen, med titlarna ”igår” och ”idag”, som fördes vid Vintermötet den 4-6 januari i Kulturhuset i Ytterjärna. I del två som presenteras här finner vi ett urval från de två avslutande samtalen.

Det första samtalet, med titeln ”idag”, fördes med Johannes Nilo (JN) och med Cristina Di Marco (CdM) och Tobias Ossmark (TO) som moderatorer. Det andra samtalet, med titeln ”imorgon”, fördes med Hugo Johansson (HJ), Henric Lewengård (HL), Noomi Hansen (NH) och Elisabeth Ehrlich (EE) som medverkande och med Johannes Nilo som moderator. Alla deltagare hade det gemensamma att de har ett aktivt förhållande till antroposofi.

Artikelserien är en redaktionell bearbetning och dokumentation av ett samtal som söker ett grepp om den antroposofiska rörelsen med anledning av Antroposofiska Sällskapets 100-årsdag. Trådarna som sällats fram ur samtalen kan både läsas som relativt oberoende bidrag och som delar av en större helhetsbild. Materialet kan förhoppningsvis stimulera till ett uppmärksamt lyssnande och vidare reflektioner i dessa frågor.

Som avslutning återges även en dikt av Martin Goldberg. Den ingick som en del i den workshop som han gav med titeln ”Vändpunkter: dramatiskt och i livet – peripeti och katharsis.” Under Vintermötet blev den en klangbotten för det sista samtalet.

Idag: formkraft och innehåll

CdM: Du är här Johannes för att hjälpa oss med en nutidsorientering. Om du ställer upp på det kan du välja om du vill ta din egen individuella orientering i antroposofin eller om du vill ge en bild av det du ser därifrån du befinner dig vid Goetheanum. Du kan göra både och. Hur ser du läget?

JN: Det utmanande som jag ser det är hur vi väljer att förhålla oss till det förgångna, till det arv vi fått. Det finns ett uttalande av Steiner från 1915 som fascinerar mig. Steiner citerar först Goethe: "Vorzug dem formlosen Gestalt, vor der leeren Form." Alltså man ger företräde till den formlösa gestalten framför den tomma formen. Frågan om form och innehåll är väldigt väsentlig för vår situation idag. För Rudolf Steiner var det viktigt att introducera nya former. Om man ska säga vad som kännetecknar antroposofi i för hållande till andra andliga strömningar så är det framför allt det att Steiner introducerade nya former inom konst och inom vetenskap. Alltså väldigt konkret. Inom vetenskap nya tillvägagångssätt att experimentera

på, analysera naturen. Innehållsmässigt så hittar han väldigt mycket hos andra spiritister, tänkare, ockultister, filosofer. Men Steiner hittade nya former och han bekräftar i ett brev till Marie von Sivers från 1905 att antroposofins uppgift är att hitta former som uttryck för det inre livet. Uttalandet av Goethe, som Steiner tar upp 1915 - hellre ett innehåll som inte har någon form än en form som blivit tom relaterar Steiner till första Goetheanum som är under uppförande: "Om ni föreställer er den här byggnaden om 100 år så kommer formerna att vara tomma." Alla former, alla innehåll som blivit form är dömda att över tid, en slags naturlagbundenhet, bli tomma. Det var någonting som jag kände igen vid mina studier av antroposofiskt formspråk.

Det där är någonting som jag börjat inressera mig för också vid Goetheanum, hur skall vi umgås med denna kolossala formkanon. Hur hittar man det berättigade i formerna och det berättigade i nya innehåll? Hur är det med relationen mellan form och innehåll? Å ena sidan har jag intrycket av att de antroposofiska innehållen har förlorat i formkraft. Alltså typiska antroposofiska innehåll om

man tar begrepp som Steiner har bildat. Det spelar egentligen ingen roll vilka begrepp man tar. De innehåll som presenteras i skrifter och föredrag har - det här är min iakttagelse och jag är öppen för att revidera den - inte en självklar kraft att frambringa nya former i sig, som jag tror att de hade fortfarande på 30-, 40-talet, 50-, 60-talet, 70-talet, 80-talet, på 90-talet inte riktigt längre och framför allt inte så starkt idag. Om det stämmer att antroposofiska innehåll har förlorat i formkraft borde det också omvänt gälla att formerna har förlorat sitt innehåll. Logiken borde ju säga det. Det vill säga att vi har former som inte är täckta, spirituellt sett inte täckta. Och vi har innehåll som inte har någon orientering, ingen fokus, ingen kropp, ingen klar tidsenlig form och det är konfyst och besvärligt och där börjar man bråka.

Identifikation och jaget

JN: Vi är ju själsliga varelser och själen uttrycker sig genom föreställningar och känslor framför allt, så de antroposofiska innehållen får en stark föreställningskraft, respektive en stark känslomässig kraft. Vi förbinder alltså speciella former

med speciella innehåll och speciella förväntningar och kan bli väldigt irriterade när någon ifrågasätter en form. "Det måste ju vara så, jag har ju innehållet framför mig". Det som krävs för att knäcka det här problemet att hitta nya former och nya innehåll och en ny konkordans mellan dem, det är ju egentligen att man måste disidentifiera sig, man måste lösa sig såväl från sin egen identifikation med speciella innehåll och sin egen identifikation med det här arvet och den här formkanonen. Det gäller att hitta ett neutralt iakttagande, ett reflektivt förhållande till dem och även gentemot sig själv, annars kan jag inte lösa mina identifikationer med de där innehållen. Och det måste också vara möjligt – och det här är något som kräver lite mod – att disidentifiera sig från Rudolf Steiner själv. Det kräver mod därför att det skulle kunna vara så att man upptäcker att man faktiskt inte har något behov att identifiera sig igen med honom, med antroposofin. Det är en risk man tar. Det är inte säkert att man hittar tillbaks. Men jag tror att det är nödvändigt att gå igenom en sådan process, på ett kärleksfullt sätt. Mitt intryck och min förmodan är att det som vi kallar för vårt jag eller vårt subjekt eller det vi kallar för ursprunget till den här identifikationen och disidentifikationen, själva kraften som ligger bakom människans jag, det är den instansen som måste bli formkraft.

Jaget måste bli formkraften till de antroposofiska innehållen. Vi har haft en väldigt stark pionjärfas då form och innehåll var väldigt tätt sammanfogade på ett självklart sätt och så kommer ett ifrågasättande där formerna går i en riktning och innehållen i en annan riktning och nu står vi vid en punkt då frågan är: vilka antroposofiska innehåll vill jag ta på allvar, vilka moment i den antroposofiska historien vill jag lyfta fram? Vi kan inte lyfta fram allt, vi kan inte ta allt på allvar, vi måste bestämma oss. Vad är det vi vill identifiera oss med och vad vill vi fortsätta utveckla?

Spirituella temata idag är ju inte bara någonting som vi sysslar med utan de finns ju överallt. En slags globaliserad andlighet skulle man kunna säga, men också en sorts förtunning av andliga innehåll. Man kan ju få intryck av att en stor del av Hollywood sysslar med karma, reinkarnation och konspirationsteorier osv. Jag såg nyligen den aktuella filmen "Cloud Atlas", som utspelar sig över flera århundraden och det är två personer som genomgår ett sorts reinkarnation drama genom sex liv. På ett väldigt självklart sätt förhåller man sig till i det här fallet reinkarnation. Jag

upplevde starkt filmen som ett uttryck för att det inte längre kan handla om innehåll. Jag kan inte längre hålla fast vid de antroposofiska innehållen och därmed tro att jag gör en god sak. Är det antroposofi? Jag måste släppa tron på att innehållen bär, de har inte någon formkraft i sig själva längre. Det är min hypotes, för att understryka det igen. Jag måste hitta en ny formkraft för att förbinda mig med innehållen.

Två typer av uppmärksamhet

CdM: Var och en måste göra det där hoppet, komma ut på andra sidan nålsögat. Är det möjligt att göra det? Eller nu när innehållet har förlorat sin självklara formkraft, att det helt enkelt bara är tyst?

JN: Ja, det är kaotiskt vill jag säga. Och det gäller att bevara lugnet och ha en ganska stor tillförsikt att det kommer att ordna sig igen, för det tror jag på olika sätt, men det är fråga om på vilket sätt. Det är väldigt öppet och jag tror inte att vi ska ställa för mycket prognoser, för det lönar sig inte. Då förlorar vi bara tid, utan viktigt är att vi arbetar vidare. Framför allt var och en för sig själv, det tror jag är viktigt. Det finns saker som man måste sköta själv och det vi sköter gemensamt, det ordnar sig på andra sätt. Det är mitt intryck och konstellationer är något som är mycket intressant och de är väldigt sensibla, känsliga; det gäller att vara vaken. Konstellationer, rätt ögonblick, ställa frågor, gripa in och se, vara beredda att satsa på det man märker är på gång. Det kan vara obekvämt, som Frans Carlgren formulerade det igår [Levande Historia del 1]. Situationerna som uppstår, konstellationerna som bildas och löser upp sig igen ganska snabbt. Det kan hända att de visar sig i situationer när man hellre skulle vilja sitta hemma vid brasan t ex. Man märker när man väl är på det där mötet man inte hade lust att gå på att det faktiskt var viktigt. Att vara närvarande i det ögonblicket och bevittna det som händer, för det kunde inte hända annars om inte vissa speciella personer, inte för att de är speciella, men för att de är speciella genom att de var där och vittnade om det som hände. Det jag vill säga är att det finns saker som man kan föra till en stringent utveckling, nästan påivra, det finns andra saker som man med yttersta avspändhet måste låta hända.

Det finns två typer av uppmärksamhet. En uppmärksamhet är fokuserad, blicken är uteslutande riktad mot någonting och allt annat faller bort. Den andra formen av uppmärksamhet när man fokuserar och sedan släpper blicken och blir perifert mottaglig.

Olika former av reception

TO: Jag skulle vilja släppa den här inträngande analysen för ett ögonblick och lyfta blicken till några händelser. Du antydde igår de här orden från Marcus Bröderlin: Rudolf Steiner tillhör inte längre antroposoferna och det uttalades då i ett sammanhang. Det händer något med antroposofi när den ställs in i konstvärlden. Den har kanske andra möjligheter där än i förhållande till den rent akademiska världen som också berörs. Min fråga är nu: hur upplevde du den händelsen? Kan man prata om en värdighet i bemötandet av Rudolf Steiner i jämförelse?

JN: Absolut, det var ytterst väl förberedda utställningar på ett intimt och noggrant sätt och väldigt, kanske förvånansvärt inträngande sätt, som uppenbart en konstutställning tillåter. Man kan nämligen inom konstvärlden ta antroposofiska innehåll och antroposofiska former på allvar i sin egen rätt. I akademiska avhandlingar är det fortfarande svårt att citera Rudolf Steiner som en auktoritet. Man kan skriva en historisk studie i konstvärlden däremot fungerar det uppenbarligen att man kan introducera Rudolf Steiner i alla hans facetter. Det var ju det som var det speciella med den utställning som Vitra Design Museum kuraterade, att de valde att inkludera Rudolf Steiner i designens värld. Märkligt! Jag tror de själva var lite överraskade, det tog ca tio år från Alexander von Vegesacks ursprungsidé (Chef för Vitra Design Museums fram till 2010). Han hade intresset, köpte antroposofiska möbler till sitt franska slott och väntade tills tiden var mogen. Det som han tyckte var viktigt att lyfta fram var just Rudolf Steiners förslag till en förnyelse av kulturen. Han ville göra en utställning där design har en omfattande betydelse, att det inte bara handlar om t ex möbler utan också om livsstil. Om designens förhållande till pengar, till dans och till pedagogik.

Begränsningar i förhållande till form

TO: I en annan händelse var du själv i högsta grad inbegripen, utställningen Goetheanum 1:1. Det var ett svar på den här utställningen som startade i Wolfsburg. Det var ett sätt att visa upp originalformerna på plats vid Goetheanum. Ett ord som återkom var 'att se'. Det var en mängd olika installationer, jag ska inte rada upp dem här. Men det som intresserar mig: Hur ser du på den här erfarenheten som du gjort i och med det här projektet och utställningen?

JN: Jag vet inte om det spridits upp till Sverige, men jag hör från Amerika,

”Om ni föreställer
er den här
byggnaden om
100 år så kommer
formerna att
vara tomma.”

Spanien och andra orter att människor har blivit upprörda över Goetheanum 1:1 utan att riktigt veta vad vi gjorde. Det var ingen uppenbar succé, ingen utställning som drog 100 000-tals människor utan den befann sig på en ganska tyst nivå. Ambitionen var egentligen att avtäckta lite grann av Goetheanums hemlighet, för att försöka förstå, att göra den här byggnaden som en stor arkitektur-skulptur synlig och allt som hänger ihop med Goetheanum. Goetheanum är ju inte bara en byggnad, utan också en högskola, sätet för Antroposofiska Sällskapet, det är en mötesplats, det är Rudolf Steiners ort där han verkade många år av sitt liv. Vi försökte göra dessa olika skikt tydliga i sitt historiska perspektiv. Sedan försökte vi parallellt med det att introducera olika samtida initiativ, framförallt konstnärer, att de kunde delta och visa sina verk. Vi hade några konstnärer som för en period levde och arbetade i av oss inrättade 'artist in residence'. Det som förvånade mig, vi var egentligen ur mitt perspektiv väldigt beskedliga och inte aggressiva eller provokativa, var att utställningen väckte väldigt mycket känslor och blev rejält missförstådd också i många hänseenden. Ett exempel som kanske är talande: vi hade en utställning med antroposofiska ramar, snidade ramar. Jag har nämligen sett många dammiga ramar av det här slaget, på vindar, på waldorfskolor, hängande i något skrymsle någonstans och man skäms nästan för de där snidade ramarna. Jag tycker i motsats till det att de är väldigt egensinniga och väldigt olika om man tittar närmare, framförallt de tidigare ramarna. Vi försökte helt enkelt samla dem, göra en inventering och klassificera och beskriva dem. Och ett konstgrepp var att vi visade de flesta ramarna utan tillhörande bild. Vad händer när man gör det? Det finns en viss innehållslig kanon som spelar med de olika formerna. Det vi ville lyfta fram var just att ramen i sig själv har ett värde, har ett eget innehåll. Formen får ett eget innehåll, vilket var ganska förbluffande, förstår ni? Om man kommer till en sådan ram och man förväntar sig att se något speciellt, man kanske känner till: i den här ramen ska Sixtinska Madonnan hänga, och så är hon inte där. Ramen är tom och då är det en väldigt stor utmaning för att om man tar sina känslor på allvar, så blir man kanske lite tom inuti, man känner sig förvirrad, ens egen världsbild blir inte bekräftad. Vi ville just uppnå att man gör den här frikopplingen mellan form och innehåll för att upptäcka formerna som egna innehåll. Det var själva konstgreppet.

Antroposofiska identiteter

I det avslutande samtalet "Imorgon" ställdes frågan om hur identiteten som antroposof kan se ut i ett globaliserat samhälle där identiteter blivit en flyktig angelägenhet. Frågan riktades särskilt till de yngre medlemmarna i panelsamtalet.

EE: Jag har nog alltid haft som mål att förmedla – även i dig är en antroposof. Jag vill att alla skall fatta att antroposofin inte är något alldeles speciellt egentligen, det här handlar bara om att se saker på ett lätt annorlunda sätt. Och att

”Jag undrar då: är det verkligen meningen att vi skall lyfta oss så mycket över den normala människan?”

börja se saker och ting från ett annat håll det kan alla egentligen. Jag har förstått att det har en ganska stark påverkan på alla andra om jag säger jag är antroposof. Jag har börjat kalla mig antroposof: nu är jag det faktiskt. Jag tycker att en medvetenhet om det eteriska är viktig, att ett ständigt studium och det konstnärliga inte får saknas på en arbetsplats, och jag är stolt över vad antroposofin i många länder redan har åstadkommit. Med mitt medlemskap i sällskapet vill jag komma fram till en viss effekt som andra ska varsebli. Och även för mig själv. Om jag är suddig och okonkret i mitt liv kommer ingen att varsebli varken mig eller antroposofin. Så därför börjar jag nu säga: jag är antroposof.

JN: Det betyder att det också skulle kunna förändras. Du har betstämt dig nu för att vara antroposof. Du har gett det så att säga ett namn för att du söker en viss effekt. Men kan också tänka sig om tjugo år att du skulle kunna upplösa den identiteten och ändå vara dig själv.

EE: Ja, precis. Det är inte formen som är viktig, det är inte namnet som är viktigt, utan det är en viss effekt jag vill komma fram till. Om det i framtiden skulle vara viktigare att jag backar ur Sällskapet, då har jag också som mål att det ska ha en viss effekt. Att väcka, det tycker jag är viktigt.

HL: Jag kanske börjar svara från ett annat håll. Den här konferensen är betitlad "Levande historia". I studiet av antroposofin kan man se hur Rudolf Steiner har hämtat fram just en levande historia om vem och vad vi är som människa. Så det är en relation som jag försöker göra som är ett konstant arbete som jag kan göra ibland bättre. Sedan som jag måste fortsätta och sträva efter, just för att det inte är någonting fast och fixerat och så där. Men så kom det också upp häromdagen att det var en börda och så vidare just för hur andra kanske ser på det. Men för mig så tror jag att emellan varven så kan ju livet komma med en börda, så det kan ju komma situationer som är svåra och sådär. Men genom antroposofin, genom att ha det som grund, så har jag också min styrka att möta det. Så på det sättet är det för mig en väldigt ljusfylld relation i det att jag kan förstå en kontext som annars för mig skulle vara väldigt kaotisk och komplicerad om man ser på världen i stort, om man ser det krasst och inte beskriver verkligheten exakt. Men i den relation vi har till miljön osv och det som händer i det ekonomiska sådär, så ser man kanske en kollektiv minnesförlust om just vem vi är. Styrkan får jag utifrån min relation till antroposofin när den är nära, för ibland så är jag längre ifrån den.

JN: Jan Persson talade om något liknande i fredags [se Levande Historia, del 1]. Hans första möte med antroposofin innebar att han började lära sig minnas, det finns i din beskrivning också.

Sällskapet: diagnos och terapi

Efter 100 år av antroposofiskt sällskap vidgades frågan till att även gälla dess existens. Hur ser behovet av Antroposofiska Sällskapet ut idag? Behövs det alls? Om det behövs, varför? Samtalet följde frågan i några olika ansatser, här sammanställt i tre trådar.

HJ: Jo det behövs, det är ju därför vi sitter här, för vi har ju den gemensamma biografien och det är den frågan som är den smärtan vi lever med. Varför man kan bli lite upprörd är för att vi skapar de där begränsningarna själva. Jag skulle vilja beskriva en iakttagelse så att frågan lämnar lite av det här diagnosstadiet och kommer till en terapisituation. Då vill jag bara säga något om hur jag kan se det som gammal pionjär inom Solmarkainitiativet. Det är alltså ett jordbruk där det strömmar igenom en tjugo ungdomar varje år, praktikanter, från hela Europa. Så har det varit i 35 år. Nu börjar jag märka att det blir något annat i den där strömmen, nu börjar det liksom stanna kvar folk och de blir lite äldre och det börjar bli trettioåringar och nu har de hus och

börjar få barn. Jag har ju känt mig som lärare, att jag ska ta hand om ungdomar och utveckla dem, men de behöver ju inte mig, de kan ju allt. Men ändå vill de någonting med mig. Och då märkte jag att det fungerar om jag gjorde ett slags observationsövningar, dvs. jag tillfrågade deras viljekrafter. Jag lyckades komma in i vad de upplever av en växt för de har ju viljekrafterna. Alltså där fanns dessa krafter från början som jag har kämpat med i trettio år för att försöka hitta. Jag blir alltid förvånad över vad som kommer upp i ett samtal efter en sådan observationsövning. De har ju det eteriska skådandet om man ska uttrycka det så. Det finns latent. De söker en utveckling i det viljemomentet för deras egen framtid. Det blir ju då ett kunskapsarbete som ansluter till deras vilja och som utvecklar en plats runt den viljan. Det ser jag då i förhållande till de arbetslösa ungdomar som finns i hela Sydeuropa, den frustration som är därnere. Det som vi har kunnat bidra med i min generation, att kunna skapa sådana platser där den här viljeanslutningen är möjlig, det är något för Europa. Det kommer att vara tusentals ungdomar som kommer att strömma omkring och söka sin viljeanslutning. Här finns uppgifterna, att man inte fastnar i sjukdomsbilden, för mycket i smärtan, utan att se att här kommer nu en hel sökande tidsanda emot oss.

Sällskapet: vilja till profilering?

EE: Genom att jag är ganska ny i Sällskapet har jag ingen riktigt bild av målsättningen med Sällskapet. Men om jag tittar så här (hon tittar ut i publiken) säger jag mig, Antroposofiska Sällskapet behövs inte! Här sitter bara några mycket få människor som i framtiden inte längre är bland oss. Så vem kommer sitta här? Tänker jag vidare så menar jag nog att det måste finnas ett Antroposofiskt Sällskap. Det är klart att det måste finnas. Det är jätteviktigt. Då frågar jag: vad har Antroposofiska Sällskapet som uppgift överhuvudtaget? Ja det är lite min fråga: jag vet inte riktigt vad som är uppgiften idag. Eller, jag ser inte riktigt att Sällskapet har hittat sin uppgift. Inför det här mötet började jag faktiskt läsa i Steiners ungdomsföredrag, där frågan kom upp bland ungdomar, vad som är uppgiften med antroposofin. Ungdomarna påpekade att Antroposofiska Sällskapet för det mesta består av intellektuella teosofier och vetenskapsmän som försöker hitta en liten annan synvinkel på vetenskapen. Och det låg jo i tiden då. Alla letade på olika sett efter det nya, det abstrakta, det andliga. Och så var det unga studenter unga intellektuella som kom in i antroposofin. Det låg i tiden att det var

många intellektuella som samlas i Antroposofiska Sällskapet. Denna starkt intellektuella, filosofiska sida som många idag inte har en tillgång till finns kvar, och det skrämmer. Folk förstår faktiskt inte vad vi pratar om. Vi tänker och pratar om för stora saker på en gång. Vi säger ofta till varandra att komma in i antroposofin är en svår väg. Om du inte förstår texterna så är du nog inte redo för det, du får du jobba för att fatta dem. Jag undrar då: är det verkligen meningen att vi skall lyfta oss så mycket över den normala människan? Får man säga så? Jag tror vi behöver sänka

”De söker en utveckling i det viljemomentet för deras egen framtid.”

oss lite och förenkla formuleringarna. Vi måste komma lite bort från det intellektuella för att få andra människor att intressera sig för oss. Det finns många som visar intresse men vi är inte förmögna att visa dem vår rikedom. Om Antroposofiska Sällskapet ska finnas i framtiden tycker jag att det måste finnas en tydlig målsättning och formulering: vad är det vi vill överhuvudtaget, vilken uppgift har vi? Så tänker jag just nu. Men som sagt, jag har egentligen ingen aning om hur brett Antroposofiska Sällskapet jobbar, osv.

JN: Och du Henrik, vad tror du, du är ju också ny i det här sammanhanget?

HL: Först vill jag säga någonting om tillståndet som jag tror kanske är gemensamt här med hur det är i Dornach, för det har varit en period av avtagande aktivitet, någon sorts avdöende eller vad man ska kalla det. Jag tror att det är en del i en naturlig process och som hänger samman med en sådan observation kring form och innehåll som du (JN) pratade om igår. Även våra frågor idag blir viktiga, att se vilka tankar och idéer som vi har. Man kommer så att säga till jordbädden vid dessa tillfällen och det är då man sår nya frön och som man sen får se växa ut och leva med. Jag tror att det är en ockult princip som används ganska flitigt i världen. När man sedan därifrån implementerar en idé så är det oerhört viktigt hur det har varit den här helgen, hur man har pratat om det förgångna, nutiden och framtiden. Jag tror att man måste vara medveten om

alla dessa delar. Konflikt skapas naturligtvis i det här tillståndet, men när man väl är där blir det mer intressant om man frågar: vad gör man nu och hur går det vidare? Man behöver inte leta efter om någon har haft fel eller något, det kan som sagt också vara en del av en process. Jag tror absolut att Sällskapet behövs och jag tycker det är oerhört intressant med det arbetet som görs runtom i världen.

JN: Det är inte så dumt egentligen när man tänker på vår tid, att ha en gemenskap vi skulle kunna kalla ett krissällskap. Ordet kris är bildat ur det klassiskt grekiska verbet krinein som betyder urskilja. En kris kännetecknar en problematisk situation, en nödvändig vändpunkt som kräver beslut. Därför tycker jag det är intressant som du uttrycker det Elisabeth, vi behöver bestämma lite var vi är på väg. Hur är det möjligt att bilda gemenskap, det är väl den stora frågan, hur ska vi bilda en gemenskap idag i ett samhälle som egentligen är identitetslöst och alla gemenskaper har löst upp sig. Är det något som ni kan kommentera eller utveckla?

Sällskapet: tomrummens möjlighet

EE: Vi kan inte bestämma idag vad vi kommer att göra imorgon. I praktiken är det idag så. Om jag frågar någon: vill du vara med i min lilla teaterförening, i mitt projekt, i mitt initiativ? Nutidsmänniskan backar, hon orkar inte. Vill du ställa upp för min idé, vill du ge pengar till mig? Man backar för man orkar inte, det är för tungt. Vi får inte bestämma för tidigt, eller komma redan med färdiga idéer. Vi vet idag vad vi vill imorgon men detta nappar inte längre. Det ligger någonting i det att man kanske börjar backa lite och spåna i framtiden på ett fritt öppet sätt. Man borde kanske bara börja se på tomrummet först, på riktigt se krisen och beskriva den. Varför har vi inga medlemmar, inga unga människor, varför bubblar livet någon annanstans och inte hos oss? Varför är det tomt överallt? Man får se tomrummet som en möjlighet, börja betrakta den beskriva den från olika håll. För sedan någon gång, plötsligt, kommer det att falla in någonting som ger oss kanske en idé, ett perspektiv och sen vet vi kanske precis vad nästa steg är. Men först behöver man släppa vissa fasta former. Vanor och traditioner.

JN: Hur tänker du då?

EE: Om jag tittar exempelvis på dagens elever, så kan jag inte pressa på en färdig form, det går inte idag. Det finns förstås olika barn som fungerar olika, men i allmänhet ser vi att man inte kan komma med ett färdig koncept och bara trycka på det. Det fungerade förut. Man klarade

sig som lärare ensam i ett klassrum med 50 barn. Det gick jättebra att genomföra hela projektet. Idag klarar man det inte ens med 10. Jag kan inte stå där som lärare och tjata och skrika: nu får ni faktiskt stå still och göra det jag vill utan jag måste vända på det hela och se det som en möjlighet. Jag måste acceptera kaoset och försöka hitta en väg ur. Så att barnen till slut i alla fall gör det jag vill.

JN: Har du upplevt en sådan situation, att du har handlat ur en sådan situation? Vad har hänt då?

EE: Jag har det lite som en vision, jag kan ju säga att i den ena klassen som jag pratar om nu är det fortfarande kaos, det är inte bra. Men jag har det som ett projekt för mig att se det som en möjlighet, för det är individer, det är möjligheter, som vill säga någonting till mig. De uttrycker någonting och jag måste faktiskt utbilda mina sinnen för att fatta vad de vill säga till mig. Och där kommer antroposofin in. Jag måste utbilda mina sinnen och dyka djupt in för att kunna förstå vad det här barnet vill säga till mig. Jag bygger mina tankar mycket på form och kaos-tänket. Att det finns två poler, det ena är kaos och det andra form. Frågan är då hur kommer jag gemensamt med mina elever till en form i frihet, glädjefyllt och inte påtryckt? En form som sedan till och med kan bli en kraftkälla. Jag måste ta vara på det som finns, hela tiden varsebli och vänta på ögonblicket där jag kan säga: nu kommer vi till essensen! Nu blir det plötsligt till, nu kommer momentet där jag känner att nu har vi kommit fram till något. Det handlar om fingertopp-skänsla, att jag faktiskt väntar och känner in. Sen måste jag plötsligt förmå att gripa ögonblicket. Och sedan är allt där. Med samhället och antroposofins roll i den är det precis samma sak tycker jag. Det är tomrummens möjlighet.

Sedan hamnar jag ofta i mycket roliga situationer när jag skall bestämma mig för vad jag tar in i mina lektioner. Jag börjar plåga mig med att leta material, dikter, former osv. Jag försöker komma med eget, egna idéer osv. Och så får jag ofta upptäcka att alla dessa pedagogiska former och idéer som Steiner gav faktiskt är de som fungerar bäst. Barnen älskar Steiner. Och då får jag en otrolig respekt för honom. Han visste precis vad det handlade om och jag vet inte det. Jag tyckte då t ex att det vore mycket mer tidsenligt om barnens eurytmidräkter redan i ettan hade olika färger. Varje barn är en individ alltså får varje barn sin egen färg. Och gemensamt bildar vi en helhet i regnbågen. När jag frågade barnen vilka tre färger de skulle välja, så valde 16 av 22 barn ljusgrön, grön el-

ler mörkgrön. Steiners rekommendation till dräkterna i de mindre klasserna var just ljusgrön. Hela vägen tills alla mina elever i klass 1 hade fått sina dräkter var färgad av en stämning av osäkerhet och förvirring. Men det är så det fungerar idag. Jag behöver bevisa för mig vad Steiner gav oss. Jag behöver pröva det i livet. Och så lär jag mig att det ena fungerar det andra inte. Att vakna upp i det man gör, att motbevisa eller återbevisa det är min generations uppgift idag.

De små stegen

Avslutningsvis ställdes frågan om hur förutsättningarna ser ut för att vi som individer och gemenskap ska komma in i framtiden så bra som möjligt.

EE: Just nu föreställer jag mig att om man får ha en liten vision om framtiden, om vad vi vill komma åt, så skulle jag önska mig att Antroposofiska Sällskapet är en plats, mark som ger energi. Då handlar det inte om pengar, då handlar det mer om uppskattning, bemötandet, alltså hjärtekrafter. Då handlar det inte om mig, att jag vill sjösätta mitt projekt. Då handlar det om att bereda marken, bereda vägen kärleksfullt till något som vill bli till. Om situationen i Sverige är så krisartad som den är idag, t ex i skolvärlden, kan jag tänka mig att det skulle hjälpa hela situationen om Sällskapet står där stadigt och stöttar. Då kanske det inte ens handlar om att behöva göra så mycket, men att man känner att man har stöd på något sätt, att man blir uppskattad av varandra. I den tid som vi lever i känns det som att man behöver vänta lite till, bara fortsätta kontinuerligt med sitt antroposofiska arbete och sedan blir det till. Å andra sidan måste man ju även bestämna sig för en viljehandling, för en utveckling och en framtid. Och det har vi inte riktigt gjort än.

JN: Ni andra, vad upplever ni, vart är ni på väg?

HJ: Jag tycker det var bra uttryckt, för min del. Så är det!

HJ: Som bild skulle man kunna tänka – när du vattnar blomman – att det naturligtvis behövs någonting som skulle kunna stå där som en garant för att de här 100 åren inte har gått i luften. Här finns bland all yoga och allt annat som finns, en sådan trädgårdsmästare som vet hur man vattnar. Jag tänker då på något slags grundkoncept i att icke-religiöst tänkande kan nå den här mänsklighetsutvecklingen trots alla religioner. Varje blomma är här nu. Man märker att det inte har så mycket att göra med föreningslivet, men det behövs ju ett stöd för den tanken och det är ju bra att den är byggd i betong där i Goetheanum. (Skratt).

JN: För att anknyta till Martin Goldbergs dikt [se nedan]: "de små stegen" efter "den stora utblåsningen", kan det vara en karakteristik av antroposofin under det 21:a århundradet? De små stegen efter det 20:e århundradets stora ord.

HJ: Och där är också det problemet att de begrepp vi tillägnat oss gäller ju inte. Vi måste ha ett annat språk som är hämtat ur den här situationen, alltså en slags ny eurovaluta. Den levande världen står ju här och vill. Från min sida sett är ju 1900-talet uppgörelsen med de femhundra åren av begrepp som har gjort det möjligt för oss att göra dessa genomträngningar av det mineraliska, som är vår väg efter Kristus genom döden. Men det är på något sätt redan gjort. Rudolf Steiner har gjort det och nu är det dags och ta livet i begrepp. Och dit har språket inte ännu kommit. Det är det språket som vi söker och som ni då ungdomar söker. Mina ungdomar i vilket fall läser inte Lantbrukskursen men de upplever moroten och det är det språket vi måste utveckla. Som lärare står vi ju inne i det hela tiden. 1900-talets språk håller inte där. Det håller förstås, men det måste växlas en ny valuta som stämmer med grekerna och spanjorerna. Det är ju tolt kaos, men livet vill alla ha.

EE: Man ska då inte vara rädd att man förlorar någonting. Det här handlar om abstraktionen. Om essensen. Inom antroposofin kan man se väldigt negativt på begreppet abstraktion, för att man har missförstått detta, man tror abstraktion betyder Ahriman, det som blir alltför fast och förhårdnat, livlöst. Abstraktion är för mig å ena sidan en "essenser", en förenkling, men å andra sidan mycket andlig. När man gör något enklare, då blir det tydligare att uppleva och förstå. Det där med att hitta ett nytt språk: ur mitt perspektiv handlar det om att göra något enklare och starkare. Det är som en Arvo Partmusik t ex. Det talar så enkelt men så mitt i prick.

HJ: Att växla ner till sina hjärtekrafter som kunskapsförmedlare. Det blir på ett nytt språk.

EE: Om jag då börjar prata med mina kompisar om det eteriska, alltså det blir för tungt, det är för mycket! Då gäller det att rensa och rensa och rensa, och skala av. Ta bort och hamna mitt i prick. Det behöver inte vara ett jätteskrivbord i antroposofisk stil, en barnsäng som fyller halva rummet och inte lämnar plats för lekutrymme. Att arbeta sig fram till essensen är det största man kan göra tror jag. En positiv abstraktion så att säga. Och detta tycker jag är väldigt konstnärligt och då kommer man bort från huvudet och in i hjärtat.

Hymn: De Stora Orden

Vi lever i Utblåsningens Tid

Naturen och Kulturen
konkurrerar

Elden skjuter askan i Luften
Jorden sprutar oljan i Vattnet

Alla element deltar
Makter och Krafter
vänder sig ut och in

Vi är omtumlade
rundbrända
av Verkligheten
av den Verkligheten =====

Vi skapar också annat
Vi går de små stegen
av bekantskap
Vi lyssnar på varandras innerligheter
Vi ser noggrant den Andre och den Andra

Någon gång vet vi
att vi är varandras långa Öde
Vi förstår att Vi är Oss

Oj

Vi kysser varandras Friheter
Vi kramar alla känsliga Djup
Vi sköter om Möjligheterna i Förhållandet

Så rundar vi
våra hårdheter
eller bryner våra spetsar

Vi är inte rädda för varandra
men rädda om varandra

Vi värmer andra när vi älskar...

Så står vi här
Eviga Dagsväsen
och tar Ställning, Ståndpunkt
och vinner Gemenskapens Krafter
och fyllda av äkta Samvaro

sporrar vi alla varandra
att Avgifta Världen
och Förgifta Ondskan

och sparra de Goda till Kampen
som styrker Motståndskraften
så att vi Skönhetsrustade
förvandlar vår Omgivning
till GODGÅVA
för dem som vill berika oss alla...

Martin Goldberg

Om grundandet av en stiftelse

Bengt Ulin

Bengt Ulin, mångårig lärare på Kristofferskolan, ger oss genom bevarade dokument en bild av det historieskapede skeende som ligger i att bestämda människor finner varandra under ett gemensamt intresse. En sammanslutning av människor kunde bli bärande i grundandet av en skola. Berättelsen om tillkomsten av Stiftelsen Kristofferskolan är också en berättelse om grundandets former. Kristofferskolan är Sveriges första waldorfskola och friskola.

Karin Modin var den första klassläraren i Kristofferskolan och vid hennes bortgång ett halvår efter intervjun med henne i På Väg 1/2007 kom jag att än en gång tänka tillbaka på grundandet av Stiftelsen Kristofferskolan. Det ägde rum den 7 april 1953, under den vårtermin då premiäreleverna gick i klass 4. Karin var en av 14 grundare. En lista över de 14 grundarna avslutar dessa rader.

I den jubileumsbok som Kristofferskolan gav ut i samband med 50-årsjubileet 1999 finns åtskilligt att läsa om skolans pionjärskede. Jag vill här komplettera dessa minnen med utdrag ur ett par anföranden som hölls vid grundandet, i synnerhet som de vittnar om att skolan inte bara fick en start med sin första klass 1949 utan även blev grundad på ett sätt som motsvarade det allvar med vilket Rudolf Steiner gav waldorfskolan i Stuttgart en grundval. ”Det är en väsentlig skillnad på en skolstart och en skolgrundning” brukade Johannes Tautz (fd medlem av Haager Kreis)

framhålla i sina föredrag om moderskolans tillkomst i Stuttgart 1919.

Emarie Widakowich och Hans Mändl hade båda (jämte make/maka) flytt från Tredje riket och de höll sina anföranden på tyska för att kunna uttrycka sig nyanserat. Här följer nu i översättning utdrag ur deras tal med några kommentarer av mig inskjutna.

Emarie Widakowich

Emarie Widakowich lät starta skolan hösten 1949 sedan ett antal föräldrar uttalat sin starka önskan att sätta sina barn i en waldorfskola.

”Från Wien hade min vän fru dr Gusti Bretter inbjudit mig att vara med då beslut om Fogelstadkursen [medborgarskola grundad av frisinnade kvinnor, regelbunden kursverksamhet under åren 1925-54] skulle fattas och att därpå delta i kursen som ägde rum sommaren 1946. Vid denna kurs, ledd av Gusti Bretter, höll Frank Klinger en musik-kurs och Brita Hilding en målningskurs. Vi var 35 deltagare, bland dem många svenska lärare, som blev intresserade. Rektor Honorine Hermelin och dr Ada Nilsson ville anordna ett regelbundet kursarbete under hösten. Detta kom inte till stånd, eftersom dr Bretter oväntat avled i juli 1946. [...] Personligen intresserade mig Fogelstadkursen inte mer än andra aktuella kulturfrågor.”

Efter kontakter och tankeutbyte med personligheter som Karin Ruths-Hoffman, Gustav Ritter, Elsa och Erik Olof

Holmberg, Karin Granstedt, Gardar Sahlberg, P. Sturén och Ulla Fjelkegård (nämnda i anförandet) klarnade målsättningarna för Emarie Widakowich:

”Genom nära beröring med dessa tankegångar öppnades också mina ögon. Utöver studiet av pedagogiska föredrag för att upptäcka skatterna i Rudolf Steiners pedagogik började jag erfara brister i Sverige som gick ut över barn, föräldrar och lärare. Med övertygelsen om att ha en oerhörd skatt i händerna genom Rudolf Steiners pedagogik vaknade min begeistring och min vilja att hjälpa till och verka för den.”

Efter kontakter med pionjärer i England anlätades matematikläraren Renwick Sheen som ledare för en waldorfskurs i januari 1949 i Stockholm. Det största problemet var att få pengar till en fortlopande kursverksamhet. Vid Antroposofiska Sällskapetets årsmöte i maj 1949 anhåller Emarie Widakowich om ett anslag på 20000 kronor för waldorfpedagogiska initiativ.

”Trots alla varningar och råd att dra tillbaka motionen eller att begränsa den till en fjärdedel blev summan enhälligt beviljad av årsmötet. [...] Summan beviljades inte för en eventuell skola, ej heller ställdes den till skolföreningens disposition utan just för kursverksamhet.”

Karin A Larsson (senare Modin) ställde sig beredd att undervisa en nybörjarklass. ”Hon hade varit lärare i den gamla Rudolf Steiner skolan i Stockholm, upplöst 1939, och hade visat tillförlitlighet

och livsmod i många andra sammanhang. [...] Makarna Hennix och makarna Wegner garanterade finanserna för den nybildade klassen under dess första tre år. [...] Med tredje klassens början med Margareta Lundmark som lärare ändrades skolans struktur: arkitekten Tore Virke blev kassaförvaltare för hela skolan, men varje klass hade fortfarande sin förtroendeperson. Undervisningen måste genomföras i de mest skiftande lokaler; från Timmermansgården flyttade de två grupperna först till Kristineberg, därefter till S:t Görans Ungdomsgård, tills som genom ett under slutligen Malmskillnadsgatan 56 ställdes till förfogande.”

Hans Mändl

”Tre hoppigivande särdrag vill jag framhålla i vår skolas karma som är betecknande för dess upprinnelse och utveckling.

För det första bör fru Gusti Bretters insats nämnas. Hon var utexaminerad lärarinna, utbildades senare i Stuttgart, grundade waldorfskolan i Österrike och stod i spetsen för den under många år. Hon kom till Sverige 1939 och började här efter några år med en högst intensiv verksamhet för waldorfpedagogiken, höll talrika kurser över det ämnet inom ABF:s och andra folk rörelsers ram samt många föredrag. Hon publicerade under årtal varje vecka i MT och andra pedagogiska tidskrifter artiklar tillsammans med Margit Mändl i form av en brevväxling mellan två lärarkamrater. Samtidigt försökte hon med brinnande iver samla pengar för en skola samt intressera unga lärarkandidater för en undervisningsverksamhet i en sådan skola.

Det andra är att fru Widakowich två år senare förenade sig med det pedagogiska arbetet. Skolan har redan haft utomordentligt stor nytta av denna omständighet, ty denna personlighet har redan, vad det organisatoriska beträffar, klarat av många svårigheter och övervunnit många hinder, har utvecklat en stark initiativkraft och ofta fört svårösta konflikter till en lycklig utveckling.

Det tredje utmärkande som idag ska nämnas är denna vår lilla krets. Stiftelsen har ju en styrelse av fyra mycket dugliga personer och vi kan vara vissa om att de kommer att sköta skolans yttre angelägenheter helt perfekt. I och för sig vore således ytterligare ett dussintal personer knappast behövligen för detta ändamål. Men vi har förmodligen alla en förnimmelse av att vi utöver organisatoriska rådplågningar vill göra mera. Vi ägnar oss varje vecka åt ett andligt arbete, vi hoppas att så småningom kunna vara en verklig andlig gemenskap och vi har en dunkel förnimmelse av att ett sådant arbete och en sådan gemenskap kan

betyda någonting även för själva skolan.

Under den första tiden då frågan om undervisning enligt Rudolf Steiners principer för en grupp barn diskuterades, hörde jag endast talas om detta, men så kom den dag då Emarie Widakowich talade med mig om att en arbetsgrupp måste skapas som med större aktivitet än den dåvarande styrelsen för Rudolf Steinerskoloföreningen kunde ta hand om det intresse för pedagogiken som var att vänta efter den just avslutade kursen på Timmermansgården. Det blev en föräldragrupp som så kom till med barn som skulle komma ifråga för en första undervisningsgrupp.

Många svårigheter gick denna föräldragrupp igenom under de kommande två åren. Skulle man våga ta steget ut till förverkligande av undervisningen?

För mig blev detta avgjort när jag fick höra att utom villigheten från föräldrarnas sida att ställa månadsavgiften till förfogande det även från dr och fru Hennix' sida fanns ett erbjudande att - ifall ekonomin ändå skulle brista - ta hand om Karin Larsson tills hon kunnat skaffa sig ett nytt arbete.

Under det tredje året klarnade dock konturerna och allteftersom kollegiet fått nya medlemmar har jag känslan att skolan under sitt fjärde år etablerat sig så att man nu i och med stiftelsens grundande verkligen kan säga att en epok har gått till ända och en ny kan börja. Denna nya epok karakteriseras i sin begynnelse av de möjligheter som ligger i den uppkomna tredelningen av skolans verksamhet med kollegium, ekonomi och administration med stiftelse och arbete för utbredning av intresset för Rudolf Steiners pedagogik genom Föreningen för Waldorfpedagogik. Jag ser med tacksamhet tillbaka på det som jag från min sida har fått uppleva av detta skede och jag vill lägga största vikt vid den gemensamt av kollegiet och styrelsen för föreningen utvecklade arbetssubstansen. Inför grundandet av Stiftelsen Kristofferskolan vill jag uttala den beundran jag vet att hela kretsen här känner inför en enskild av oss, nämligen Emarie Widakowich, för allt det ovärderliga som hon redan haft kraft att uträtta.

Skolan kan nu gå sin av kollegiet och stiftelsen gemensamt utstakade väg vidare samtidigt som föreningen ju blir en från skolan fri sammanslutning för främjandet av waldorfpedagogik.”

De 14 stiftarna den 7 april 1953:

Gretl Hennix, Rudolf Hennix, Erik Olof Holmberg, Hilda Hüneberg, Arne Klingborg, Karin A Larsson (senare Modin), Margareta Lundmark, Hans Mändl, Rolf Oom, Kurt Wegner, Eric Westerberg, Marga Westerberg, Emarie Widakowich, Tore Virke

Notis om stiftarna (utan anspråk på fullständighet):

Av de 14 stiftarna hade läkare Rudolf Hennix med fru Gretl, arkitekt Erik Olof Holmberg och konstnär Kurt Wegner barn i skolans pionjärgård, som startade hösten 1949. Klassens undervisning leddes av Karin A Larsson (sedermera gift Modin med klassläraren Holger Modin). I början på 50-talet tillkom barn från familjerna Klingborg och Virke. Arkitekt Tore Virke var stiftelsens ordförande fram till hösten 1959, då matematikläraren Bengt Ulin tog över ordförandeskapet. Margareta Lundmark blev klasslärare och med tiden lärare i tyska. Arne Klingborg gav många år arkitekturhistoria i klass 12. Kurt Wegner, tidigare "Wandervogel" och emigrant från Köln, anlätades för perioden i konsthistoria i årskurs 9. Hilda Hüneberg var skolläkare ett antal år. Rolf Oom var även engagerad vid grundandet av Rudolf Steinerskolan i Göteborg på 1960-talet. Marga Westerberg var en tid klassföreståndare och lärare i engelska och franska. Eric Westerberg, utbildad arkitekt, var mångårig lärare på skolan och blev redaktör för den pedagogiska tidskriften På väg. Emarie Widakowich, som efter invandring från Wien var den drivande kraften i skolans tillkomst, var under många år dess skattmästare. Så sent som på 90-talet deltog hon trots hög ålder (som hedersledamot) i styrelsens sammanträden varje måndag. Hans Mändl, med judisk härstamning från Wien, deltog under det omtalade julmötet 1923/24 vid Goetheanum och emigrerade likaså till Sverige i samband med andra världskriget. Han var verksam som publicist mm och redaktör för tidskriften Antropos.

Bengt Ulins minnesbild av grundstensläggningen i Bromma 1966:

Naturligtvis minns jag tillbaka på våren 1966, då vi lade ner boken Die Erziehungsfrage als soziale Frage (6 föredrag av Steiner, augusti 1919) plus en del dokument i den koppardodekaeder som lärare från Hamburg tagit med sig som gåva. Hans Scherlund lödde fast den 12:e ytan och jag hade äran att sänka ner dodekaedern i det utrymme som skapats strax innanför huvudentrén. Sektionsledaren Rudolf Grosse m fl hedersgäster var närvarande i vackert majväder. Vi nöjde oss med 3 hammarslag vardera. Frans Carlgren höll ett anförande och valde som metafor att man tillsätter salt i en grönsaksoppa. Det gick hem hos eleverna. Sedermera infördes traditionen att göra lykttag med tända dodekaederlyktor som avslutning på novemberfesterna i stora hallen.

SAN
SALE-M

A.R

IKT
IKKJEL

Arnkjell Ruud: Mikaelmotiv efter en eurytmiform av Rudolf Steiner till "Draumkvedet",
Malerverkstedet 2013

Bildkommentar Hannes Weigert:
"Kanske den första gången som någon försöker måla en eurytmiform."

Lyckans framtid

Tho Ha Vinh (översättning Göran Nilo)

Sedan 2008 har man i den Bhutanska författningen förankrat bruttonationallyckan (BNL) som mål för staten. Det är ett mätinstrument, en filosofi och ett gestaltungsverktyg för den mänskliga samvaron.

I år fyller jag 62 år och hör därmed till den generation som var barn under Vietnamkriget. Min far var vietnames och därigenom har jag på ett mycket intensivt sätt upplevt detta krig. Lyckligtvis befann jag mig inte i själva landet eftersom min far var diplomat och vi då vistades utomlands. Kriget har trots detta gjort ett starkt intryck på mig. 1968 var jag skolelev i Paris. Jag delade många unga människors förhoppning om att vi var förmögna till att förändra världen genom politiskt engagemang och delade med många besvikelsen att det inte är möjligt på ett enkelt sätt. Visserligen härstammar jag på min fars sida från en buddistisk familj – min franska mor hade ingen särskild relation till det religiösa – men religionen kändes främmande för mig. Jag tänkte att det politiska engagemanget var viktigare än religiösa värden. Senare mötte jag den östliga spiritualiteten i Indien igen. Jag gjorde en vandring i Himalayas berg och gick vilse. Idag finns organiserade vandringar med vägvisare, men på den tiden var det ett oändligt ödsligt område. Jag tänkte faktiskt att jag nu måste dö ensam i denna bergstrakt. Jag fick då en helt oväntad inre upplevelse som fyllde mig med en djup och omfattande förvåning. Jag erfor att det finns en annan dimension. Jag

befann mig "in the middle of nowhere". Natten bröt in och jag tänkte att – nu är det förbi. Då jag hade detta inre genombrott kom strax därefter plötsligt någon förbi. Han ledsagade mig till närmsta by som var 2 timmars vandring bort. Detta var början på mitt inre sökande.

Skulle jag nu bli munk? Men mina tidigare erfarenheter av att man borde förändra världen gav mig ingen ro. Det var den frågan som var viktig för mig i 18-årsåldern och det är den fortfarande idag mer än 40 år senare: Hur förbinder man inre förvandling och social förvandling? Med den frågan kom jag tillbaka till Europa eftersom min blivande fru väntade på mig i Wien.

Antroposofin på spåret

Jag reste till Wien och planerade att studera medicin eftersom man inom det området förmodligen kan förbinda det yttre med det inre. Eftersom jag hade genomfört min studentexamen i den franska skolan i Wien, blev jag tilldelad universitetet i Strasbourg. Strax innan avresan till Strasbourg besökte jag en vän som jag lärt känna i Indien. Han var i behandling hos en kvinna på grund av psykiska problem. Hon var läkeeurymist. Jag kände varken till Rudolf Steiner eller eurytmin men fick nu lära känna läkeeurymiska övningar. Det gjorde intryck på mig och när jag berättade för henne om min resa till Strasbourg sa hon: "På er färdväg ligger Basel och Dornach, då kan ni besöka Goetheanum."

På det sättet kom jag sommaren 1970 till Goetheanum. Jag läste i ett utbild-

ningsprospekt ett citat av Rudolf Steiner som lydde ungefär så här: "Gud eurytmiserar och skapar den mänskliga gestalten." Det låter bra! Förutom läkeeurytmin i vardagsrummet i Wien hade jag aldrig sett eurytmi, men samma dag träffade jag Elena Zuccoli, ledaren av en av de två eurytmiskolorna. Vi samtalande i timmar. Ett underbart möte som för mig resulterade i en eurytmi- och läkeeurytmiutbildning. Jag hade ingen eurytmidräkt, men väl en svart galabija (muslimsk kaftan) från en resa i Egypten. Den bar jag till allmän förvåning den första utbildningsdagen – en bild för min dåvarande aningslöshet. Jag behöll frågan hur man kan förbinda en inre och en social förnyelse. Pedagogik är en bra lösning, tänkte jag. Om man uppfostrar nästa generation gör man något för framtiden. Jag blev waldorflärare. Då hörde jag om Camphill och deras sätt att leva i gemenskap. Jag reste till en Camp-hillgemenskap med min familj, vi hade två barn, och har sedan dess lärt känna och älska läkepedagogiken.

När den ursprungliga passionen för att leva i gemenskap ebbade ut – man började räkna timmar, få en egen inkomst – blev det hela för "borgerligt" för mig. Jag hörde talas om Röda Korset och dess internationella engagemang i kris- och krigsplatser. Märkvärdiga omständigheter ledde till att jag blev direktör för IKRKs (Internationella Röda Korskommittén) Utbildningssektion. Den Internationella Kommittén organiserar sig i 182 länder och har utbildningscentra över hela världen. Det blev min uppgift att gestalta dessa utbildningar.

Innan det är för sent

Hur kan man förbereda människor på att klara av att vistas på dessa orter fulla av våld? Igen en fråga om det inre och det yttre. Mycket av det jag lärt mig i läkepedagogiken och också i eurytmin kunde jag gripa tag i i ett annat ljus. Jag kände mig vara direkt vid världens puls. Afghanistan, Darfur, Pakistan, dessa orter besökte jag under sju år. Men hur mycket jag än var begeistrad av arbetet, kunde jag inte göra mig kvitt känslan att alltid komma för sent. När kriget brutit ut kommer IKRK som en slags brandkår. Jag upplevde många olika uttryck för fysiskt våld. Men bakom detta finns alltid ett strukturellt våld, ett våld som ligger djupare. Sättet som vår värld är organiserad på bär fysiskt våld i sig. Vad skulle det innebära att förebygga i denna sfär? Jag har under de senaste åren inte kunnat bli kvitt denna fråga. Hur ser idéerna, de alternativa modellerna ut, som har bärkraft att organisera det gemensamma livet så att man kan gripa tag i våldet vid dess rötter. Sedan blev jag uppmärksam på landet Bhutan och dess idé med bruttonationallycka. Regeringen ville i landet grunda ett institut för denna idé och jag fick frågan om jag kunde leda institutet. Sedan ett år gör jag det och igen är grundfrågan i centrum: "Hur kan man sammanföra medvetenhetsbildning och social transformation?"

Den dagliga orättfärdigheten

Sedan 1970-talet förbrukar vi mer av de gemensamma resurserna än jorden kan

ställa till förfogande. Vi lever över våra förhållanden. För närvarande förbrukar vi 1,6 gånger det som jorden kan producera. Denna ekologiska kris är samtidigt en ekonomisk-moralisk kris, ty det är en kris som handlar om fördelning. 3 miljarder människor lever av mindre än 2,5 dollar per dag. 40 % av världens befolkning förbrukar 5 % av dess rikedomar och de 20 % som är mest välbärgade förbrukar 75 % av resurserna. 22 000 barn dör dagligen på grund av fattigdom och hunger. Som mänsklighet var vi aldrig så rika och samtidigt är fördelningen otroligt orättvis. Som invånare i Europa hör vi självklart till de privilegierade 20 procenten. Detta är sifferuppgifter år 2005 från Världsbanken, som i sig kalkylerar på ett konservativt sätt. Det är tal bakom vilka ett omätligt mänskligt lidande döljer sig. - Varje år tar över hela jorden en miljon människor sina liv. När det gäller suicid finns inget samband mellan fattigdom och självmordsfrekvens. Tvärtom, rika länder har en högre självmordsfrekvens än fattiga länder. Enligt WHO är exempelvis självmordsfrekvensen i Schweiz tio gånger så hög som i Armenien. Om man räknar in att det på varje suicid kommer åtta till tio försök så stiger talen på ett oroväckande sätt. Om vi undantar världskriget dör därmed många fler människor av egen hand än genom våld och det är till den större delen unga människor. Vad uttalar detta om oss som människor som varit delaktiga i gestaltningen av denna värld? Vilken egen oförmåga måste vi skärskåda när så många unga människor har känslan att det inte lönar sig att leva detta liv. Det är omskakande.

Dogmen om ekonomisk tillväxt

Problemets kärna hittar vi i det ekonomiska systemet. Det är ett system som Bretton Woods och andra skapade efter Andra Världskriget. Då bildades den orubbliga övertygelsen att det är principiellt bra med ett överskott av inkomster. Man kan förstå övertygelsen i skuggan av krigets nödsituationer. Dock ifrågasätts knappast tillväxt som det allena saliggörande medlet. Partier av alla schatteringar och politiska övertygelser, egalt om det är en svart eller en vit president, är eniga om att tillväxt är lösningen. Och ändå är det tillväxten som är problemet och det är en illusion att tro att ett överskott av inkomster också betyder ett överskott av lycka. När man lider brist av något slag ökar naturligtvis tillfredsställelsen med högre inkomster, men redan vid en medelmåttlig nivå har en ökning av den materiella välfärden inget inflytande på lyckokänslan. Räknar man tillfredsställelsen med livet efter resursförbrukningen, ett lands fotspår, visar sig exempelvis att människor i USA knappast är lyckligare än de på Kuba, även om kubanerna bara förbrukar en bråkdel av resurserna. Om man följer upp dogmen att alla länder ska uppnå detta höga välstånd med den höga förbrukningen av naturresurser, förbrukar vi inte 1,6 gånger jordens möjligheter utan det fyrdubbla. I Indien, Brasilien och Kina bildas nu ett nytt brett medelklasskikt och deras högsta mål att sträva efter är "the American Way of Life". Hur skulle det se ut om en miljard indier hade 0,6 bilar per invånare som lä-

Gamla paradigmet

- Människan är överlägsen andra levande varelser och kan göra (miss)bruk av dem
- Individualism och främlingskap
- Den starkares överlevnad
- Min lycka är avhängig av mitt ägande
- Kapitalansamling
- BSP (Bruttosocialprodukt) är måttet för framsteg

Nya paradigmet

- Alla levande väsen är avhängiga av varandra
- Medkänsla
- Samarbete
- Min lycka är avhängig av allas lycka
- Rättvis fördelning
- BNL (Bruttonationallycka) är måttet för framsteg

get är i Europa? Kanske vore det inte så dumt eftersom dessa bilar då bara skulle kunna stå stilla.

Räkna siffror

Vi beräknar utveckling och välfärd med indikatorer som inte säger någonting om vad som gör livet värt att leva. Om man skulle fälla alla träd i Schweiz så skulle helt säkert bruttonationalprodukten stiga enormt. Inga siffror i statistiken skulle indikera att Schweiz vore förlorat. På motsvarande sätt överraskar det inte att bruttonationalprodukten likaså stiger i krig. Man producerar vapen samt många dyra varor. Det som ger livet mening och lycka och tillfredsställelse återfinns just inte i siffrorna. Men eftersom vi stöder oss på siffror när vi ska fatta beslut och bilda omdömen är det viktigt att vi hittar de rätta siffrorna, det rätta sättet att mäta på. "What we count counts" säger man på engelska. I detta sammanhang finns anledningen till att jag beslöt mig för att bege mig till Bhutan. Ty Bhutan är det första landet som ställt om sitt nationella mätsystem från bruttosocialprodukt till bruttonationallycka (Gross National Happiness - GNH).

På tyska heter det "Aufmerksamkeit schenken" = skänka uppmärksamhet, på franska säger man "prêter attention" = låna uppmärksamhet och på engelska slutligen "to pay attention" = betala uppmärksamhet. 'Skänka, låna, betala', det är hela tiden fråga om värden. Vi riktar vår uppmärksamhet mot det som vi tillmäter ett värde. Idag gäller detta mer än någonsin, för internetekonomi betyder

uppmärksamhetsekonomi. Efterhand har det blivit ett större område än ekonomin rörande ting/saker. Hur viktigt är inte investeringarnas uppmärksamhet. Vi kan lägga märke till en dematerialisering av ekonomin. Eftersom det handlar om uppmärksamheten hotas den att alltmer bestämmas utifrån. Uppmärksamhetens innehåll suger på sätt och vis upp uppmärksamheten och den blir då själv förlorad. Därför handlar det om att kräva tillbaka den centrala makten över uppmärksamheten, bli herre i eget hus. Allmänt lönar det sig att dra sig till minnes att social förändring inte är möjlig utan inre förändring. De system vi lever i är ju produkter av våra tankar, känslor och handlingar. De är sålunda också inget annat än vårt inre vänt utåt. De är materialiserade medvetenhets-tillstånd. Om vi därför vill ändra något i systemet utan att ändra källorna ur vilka systemet uppstod, förblir ändringen ytlig och kortlivad. En ny social ordning kan bara uppstå, när processerna, ur vilka det sociala växer, blir medvetna.

Lyckan i Bhutan

Över hela världen finns initiativ som syftar till att utveckla ett nytt socialt liv i denna mening. Men Bhutan är den enda plats där det sker i ett helt land, där man tänker sig framsteg och välfärd på ett annat sätt. Bhutan har bara 700 000 invånare men är ändå ett land. Landet är ett under, för alla andra furste- och konungariket vid foten av Himalaya har uppslukats av Indien eller Kina. Jag har känslan av att det är som om den andliga världen håller sin skyddande hand över detta lilla land, så

att något kan uppstå där som i ett socialt laboratorium. Det hela började med den unga fjärde kungens av Bhutan vision. Han besteg tronen vid 17 års ålder. Under en resa genom Indien frågade en journalist lite nedlåtande honom om hur liten väl Bhutans bruttonationalprodukt är. Kungen svarade att bruttonationallyckan är viktigare. Inte ens kungen själv kunde förklara varifrån denna tanke flög in i honom. Detta var början av denna underbara utveckling. 2006 trädde han, 52 år gammal, tillbaka för att möjliggöra en demokratisk utveckling i landet. I våras ägde den andra valomgången rum. Bhutans ministerpresident kallar det nu filosofin som sedan 40 år leder Bhutan och som grundas på övertygelsen att utveckling måste tjäna ett mål. Den ska inte sträva efter obegränsad tillväxt. Utveckling äger rum inom naturliga och sociala gränser. Bruttonationallyckan grundas på övertygelsen att utveckling ska vara människocentrerad och ge individen möjlighet att uppnå det som är viktigast för denna och det är lyckan. Vi tror att lyckan kan uppnås när det som kroppen och anden behöver befinner sig i jämvikt. - En fråga dyker upp: varför "happiness"? Det verkar ju vara ett ytligt begrepp. Men redan Aristoteles kallade livets mål för lyckan. Det är viktigt att förstå att begreppet "happiness" uppstått inom buddismen.

I buddismen är två begrepp centrala: Dukkha betyder lidande, varats fundamentala smärta. Mot detta står Sukha, förmågan att förvandla lidande till lycka. Det är inte en ytlig tillfredsställelse och välmåga som avses, utan en förvandlings-

kraft som hör hemma hos människoanden och som kan transformera smärta. Därför var "happiness" direkt på ett självklart sätt begriplig för människorna i Bhutan. Ministerpresidenten i Bhutan fick ofta frågan: "Vad är lycka?"

"Vi har klart avgränsat "lycko"-begreppet i meningen Bruttonationallycka från den ytliga, angenäma "feel-good"-känslan, som det så ofta identifieras med. Vi vet att varaktig äkta lycka inte kan bestå när andra lider. Den kan bara uppstå när vi tjänar andra och lever i harmoni med naturen. Lyckan kan bara utvecklas när vi förverkligar vår djupaste vishet och vårt sanna väsen."

"Gross National Happiness" betyder att skapa ett socialt fält som stöder självförverkligandet. Den har en inre, en social och en ekologisk dimension. Den indiska filosofen Shantideva har sagt: "Allt lidande i världen kommer ur strävan efter den egna lyckan, all lycka i vår värld kommer från strävan att hjälpa andra bli lyckliga." Bruttonationallyckan handlar inte om en egoistisk strävan. Följdriktigt visar det sig när man gör en rundfråga i Bhutan, att över 90 % av Bhutaneserna skänker bort mer än 10 % av sin inkomst. Det är mycket! Industriländerna skänker mindre än 0,5 % av sin bruttonationalprodukt till utvecklingsländerna.

Nyligen arrangerade vi en intensiv workshop om Bruttonationallycka i Thimphu. Guvernören i Oregon deltog i detta arbete och lovade att i sin delstat mäta utvecklingen på liknande sätt som Bruttonationallyckan i framtiden. Han strävar efter att involvera ytterligare fem guvernörer. Även verksamhetsledare deltog, som exempelvis ledaren för den brasilianska naturkosmetikfirman "Natura", som nu vill ställa om sin affärsmodell efter ett lyckoindex. Jag har känslan av att tiden är mogen. Tidens oroväckande symtom är samtidigt en chans. Många människor vaknar upp nu. De förstår att det handlar om en medvetenhetsrevolution. Vi har kommit till en punkt i utvecklingen där ett kvantsprång väntar. I vilket fall kommer det att bli ändringar eftersom det inte kan gå vidare på detta sätt. Vi kan ta nya steg genom lidande eller genom medvetande. Därför gäller inte frågan om något kommer att ändras, utan om det lyckas att ändra något ut ur medvetandet.

Tho Ha Vinh leder institutet för "Gross National Happiness - GNH" i Bhutan. Detta är en plats där man kan lära sig umgås med Bruttonationallyckan, där man kan uppleva verkligheten i detta och där man kan planera projekt för att främja utvecklingen av detta perspektiv. Artikeln är en översättning från Das Goetheanum nr 26, den 29 juni 2013.

Hur mycket lycka finns i ett samhälle?

Frågor i Bhutan till varje invånare avseende bruttonationallyckan:

1. Psykisk hälsa – Hur upplever man livet, hur tillfredsställd är man med sitt fysiska, själsliga och andliga livsläge? Hur ofta mediterar man?
2. Levnadsstandard – Kan ni uppfylla era önskningar och mål? Har ni ekonomiska bekymmer? Är inkomsten rättvist fördelad? (Ju mer ojämnt förmögenheten är fördelad, desto olyckligare är människorna, även de rika.)
3. En bra regering – Engagerar sig befolkningen politiskt? Råder frihet? Är regeringen fri från korruption?
4. Hälsa – Hur många dagar var man sjuk det senaste året, hur känner man sig kroppsligt? (Hälsoväsendet i Bhutan är avgiftsfritt.)
5. Bildning – Hur mycket har man lärt sig, hur många elever klarar testen, avslutar sina studier? Hur många människor är analfabeter? (Under 5 % i Bhutan!)
6. Intensiteten i gemenskapslivet – Hur mycket tid tillbringar man i familjen? Finns det ett föreningsliv och kulturella möten?
7. Kulturell mångfald – Har den kulturella identiteten vidareutvecklats? Känner man till och behärskar man sig de traditionella praktikerna? Engagerar man sig i kulturella evenemang och arrangemang?
8. Tidsanvändning – Hur ser balansen ut mellan arbete – fritid, hur mycket tid tillbringar man i hushållet, i familjen, med hobbies? Hur mycket tid ägnar ni/skänker ni åt andra (frivilliga tjänster)?
9. Ekologisk mångfald – Finns det en mångfald av arter? Tar människorna ansvar för sin omgivning? (Bhutan har förpliktigt sig att ställa om sitt jordbruk till 100 % biologiskt till år 2020.)

MYSTERIEDRAMA

Rytm och innehåll

Hans Lindmark

Hans Lindmark delar med sig av sina tankar och erfarenheter ur arbetet med Steiners fyra mysteriedramer. Den 5–8 augusti 2013 uppfördes det av andra av dessa mysteriedramer, "Själens prövning" i Kulturhuset. Händelsen ägde rum i samband med det sommarmöte som Ulrike von Schoultz refererar ifrån nedan: "Mina gärningar och deras följder – att vara skapande i karma". Arbetet med mysteriedramerna har redan pågått sedan 2011 på olika orter i landet och det kommer även att få en fortsättning.

Det är mycket text att lära in för aktörerna i Rudolf Steiners mysteriedramer. Man kan lugnt säga att det här handlar om ord-dramer. Den yttre handlingen, storyn, ger inte så ofta utrymme för några större sceniska "dramatiska" skeenden. Det är ej heller egentligen fråga om scener, vi ställs här inför bilder. Så har t.ex. det tredje dramat "Väktaren vid tröskeln" undertiteln: själsliga tilldragelser i sceniska bilder, det fjärde "Själarna vaknar": själsliga och andliga tilldragelser i sceniska bilder, det andra "Själens prövning": själslig livsbild som efterspel till "Invigningens port" (det första dramat bestående av 11 bilder). Dessa bilder kan vara från helt olika dimensioner: ett rum i anslutning till en samlingshall, ett meditationsrum, en ateljé, men också ett själslandskap, ett underjordiskt tempel, andens rike, hierofanternas förborgade mysterieplats: soltemplet, m.fl. De fyra mysteriedramerna består alltså av 11, 13, 10 respektive 15 bilder. I första dramat finns dessutom ett för- och ett mellanspel. De tillhör inte de 11 bilderna, de tillhör inte mysteriedramat, de utgör ett slags för- eller sidorum till dramernas skeende, de bildar en länk till den aktuella "yttrevärlden" och är synnerligen intressanta och tankeväckande inslag i helheten. Intressant är också att dessa inslag talas på ren prosa, medan dramernas bilder bärs fram på ett rytmiskt språk, för det mesta jamb, oftast femfotad jamb, s.k. blankvers. Detta är nu inget nytt grepp, uppfunnet av Steiner, vi känner det väl från teaterhistorien, inte minst hos Shakespeare. Men vad gör rytmen med språket och hur finner sig tanken i detta? Är det bara ett estetiskt inslag

som lyfter en annars krass tanke till skönare rum, ett sätt att rycka oss loss från "verkligheten"? Rytmiskt språk brukar kallas poesi, dikt, och man kan nog uppleva att dialogerna, monologerna, uttalandena fångas upp av det rytmiska elementet och hjälper oss att komma i en process och inte bara till ett mål, d.v.s. att "förstå". En tolkning av det ursprungligen grekiska ordet rytm är: det som formar sig i tiden – alltså ett vardande, en pågående tillblivelse. Får vi kanske möjlighet att befinna oss i nuet, att öppna oss för det som är på väg att bli till.

I Oslo fanns under många år en grupp som arbetade med och ställde fram mysteriedramerna. När jag en gång frågade Paul Smit, som spelade Benediktus, hur han gjorde för att ta in de långa texterna, fick jag svaret: "Jag övar dem på tricken (spårvagnen) på väg till och från arbetet." Detta prövade jag på pendeltåg och tunnelbana när tillfälle gavs under mitt inövande av samma roll. Resultatet var förvånande. I en miljö och situation som för det mesta bjuder till att man undviker människorna och dyker in i sina egna tankeströmmar eller som ofta numera umgås med sin smartphone, var det som om inre ridåer öppnades och människorna i omgivningen, medresenärerna, blev transparenta och meningsfulla i ett större perspektiv. Varje människa har ju faktiskt ett specifikt öde, karma, som hon lever i, även om hon inte vet det så tydligt. Men det finns och det är egentligen allsuppfyllande. Dessa resor var minst sagt upplyftande. På ett tåg som skall föra mig från en punkt till en annan – helst så snabbt som möjligt – hjälpte rytmiska ord mig att öppna för tillblivelsen. Det var förstas Benediktus ord och denne människolärare säger till professor Capesius, som kämpar att komma åt halten i de mantriska formuleringar han fått av honom, att dessa ord "stammar inte från min forskning, de anförtrotts åt mig av andar som ser de tecken i vilka världens karma uppenbaras". Han förmedlar alltså från högre världar och högre väsen till människorna ord som inte bara är innehåll utan också rytm. För Capesius har dessa ord redan öppnat för andra dimensioner, men han upplever det kvalfullt. Likväl – de verkar.

Schiller beskriver hur en dikt först bara ger sig till känna som rytm när den håller på att bli till och först senare blir bild och innehåll. Och detta är han inte ensam om.

När Rudolf Steiner ger de nya lärarna vid den första waldorfskolan hjälp att komma in i talandet (lärarens verktyg) så får de förutom talövningar uppgiften att talande gestalta dikter, recitera och deklamera. Dikten skall uppfostra till ett sunt talande. Poesin är den konstform som är bildskapande och dess väg dit går genom ljud, klang och rytm. Det handlar alltså inte om

påtagliga, fotoliknande bilder utan sådana som manifesterar sig i tidsförloppet. Och hur blir bilden till i detta? Det är gåtfullt. Hör vi ett främmande språk får vi inte så många bilder, bilder som betyder något, men vi kan kanske ändå känna att det vi varseblir står i ett sammanhang som helt berör alla dem som "förstår" språket. Intressant är att notera att pingsthändelsen yppade sig bl.a. därigenom att alla förstod lärljungarnas ord, även om de inte talade samma språk. Den helige ande hade sänkt sig ner över de församlade. En helhet uppstod. Ur denna helhetskraft tror jag att vi över huvud taget kan "förstå" språkformerna. I vardagen har vi dock för det mesta "glömt" kontakten med denna språkets urform.

Ur denna helhetssfär har jag en stark förnimmelse av att mysteriedramerna är tillkomna och i umgänget med dem har vi en möjlighet att närma oss den.

MYSTERIEDRAMA

Ett levande antroposofiskt sällskap

Ulrike von Schoultz

Den 5–8 augusti 2013 församlades närmare 40 aktörer och ca 60 mötesdeltagare från Sverige och våra nordiska grannländer Finland, Danmark och Norge till en fest på Kulturhuset i Ytterjärna.

Temat var "Mina gärningar och deras följder – att vara skapande i karma" och som gäst var Michael Debus från Stuttgart inbjuden.

Uppförandet av andra mysteriedramat "Själens prövning" skapade det andliga rummet där hela mötet kunde hända.

Michael Debus bok "Livskriser och livsdramatik" fanns nyöversatt att köpa på Kulturhusets reception. (Ett sammandrag av hans föredrag i Dornach i samband med mysteriedrameveckan sommaren 2010.)

Under sina föreläsningar öppnade Michael Debus rum efter rum i våra själar, där vi kunde möta oss själva i livskriser och livsdramatik, åtföljd, frestad och prä-

vad av motståndarmakterna Lucifer och Ahriman. Vi kunde förnimma den strävande människan i var och en av oss.

Livserfarenhet, gedigen kunskap och en strävande forskaranda präglade föredragen. Michael Debus förde oss bland annat in i medeltidens huvudmotiv, nämligen polariseringen mellan den världsliga och den kyrkliga makten. Vi fick veta att tempelriddarna som "pionjärer" för medvetenhetssjälen förenade i sina strävanden det världsliga och det andliga. Rosenkreuzarnas strävan och antroposofins kärna har likaså som huvudmotiv andens verklighet i stoffet, där Tempelriddarnas offer ligger till grund. I motivet "anden verkar i stoffet" befinner vi oss i mysteriedramernas och vår tids centrala tröskel – och invigningssituation.

Samtalsgrupper, workshopsarbete och dialogsamtal fördjupade karmafrågorna som kunde lysa fram i hela sin aktualitet.

Att det var möjligt att uppföra ett helt drama under tre sommarkvällar, känns som en gåva för oss alla som fick vara delaktiga i processen och i själva händelsen. Dramat själv utgjorde den realitet som förenade oss. Vi kommer från olika håll, alla förberedda för uppgiften på helt olika vis.

Jag upptäckte plötsligen att där hade samlats människor med en lysande konstnärlig kraft som under många år inte hade vilja eller möjlighet att samverka. Och där fanns de som under årtal hade övat sitt talinstrument i all tysthet och nu bar in den kvaliteten i det gemensamma andliga rummet som dramat öppnade för oss.

Alla gjorde sitt bästa helt ut ur sin egen vilja. Alla ställde denna framtidskraft in i dramats verklighet.

Då hände det stora i det lilla: ett levande antroposofisk sällskap lyste upp. Det kändes friskt och framtidskraftigt.

Kulturhuset var som ett underbart instrument för det som hände: alla kunniga medarbetare, salen, scenrummet, belysningen, allt fanns till mötets förfogande.

Det var vår egen framtidsmusik som hördes under dessa ljusa, varma somrardagar i början av augusti.

Mysteriedramearbetets fortsatta färd

Det har lagts ned mycket arbete inför sommarens evenemang på Kulturhusets scen. Nu är det över efter bara en framställning. Det är visserligen helt och hållet fullt tillfredställande ty varje tillfälle är unikt, men arbetet kommer att fortsätta. Vi har under de senaste åren kunnat visa olika bilder på mindre scener, ofta bara omgestaltade rum, på olika orter i riket. Detta fortsätter vi gärna med i mån av möjlighet och vi vill därför gärna göra uppmärksam på att det kan bli tillfälle för Järna med omgivning att i Mikaelgårdens underbara

sal sluta upp inför några valda bilder. Vilka bilder och vilken tid blir senare kungjort. Välkomna då!

För mysteriedramearbetsgruppen Hans Lindmark

ETT LIV SOM FÖRSKOLEPEDAGOG

Sagan som medhjälpare

Louise Ejefors

Varför är sagan viktig för barnets andliga utveckling?

Som vuxna har vi blivit ointelligenta på det andliga området men intelligenta i den fysiska världen. Det har blivit svårare för den jagmedvetna människan att närma sig sagornas bildspråk och ta del av det som bilderna förmedlar.

Det mesta i vårt språk har utvecklats ut ur bilder och sagor talar ett bildspråk med symboler som ett slags alfabet.

Sagorna överlever dock på grund av att de kan "skådas" och att de inte är vanliga tankekonstruktioner. De framställer livets skickelser och den individuella människans utveckling. I sagan måstesvårigheter och provningar ständigt övervinnas för att uppnå självständighet och själslig balans. Bröllopet i slutet på många sagor är ju just bilden för detta.

Varje saga är ett litet drama för sig som utspelar sig i människans inre. Mänskliga gestalter i sagorna är personifikationer av själslig-andliga krafter, medan djuren framställer våra drifter och instinkter. Det goda och det onda träder fram inför själen. Det goda segrar dock alltid.

Barnet är ju ännu inte ett abstrakt tänkande väsen utan ett själusbildande väsen vilket blir mycket tydligt då barnet leker. Barnet ger liv åt allt från sten, kottar, växter, ja allt som det kan finna i sin omgivning, som för oss vuxna är livlös materia.

I dag utsätts barn för ett enormt bildflöde som kräver snabb reaktionsförmåga och egna inre bilder, som vill ge levande näring till barnasjälarna, får stå tillbaka. Att få ut något av läsning utan illustrationer blir svårt för barn av idag.

Att berätta sagor på rätt sätt är en konst och berättaren bör helst vara medveten om sagors symbolspråk för kunna använda dem som pedagogiska hjälpmedel.

I sagan om "Åsneprinsen" är själen försvunnen för att den blir avvisad, inte blir

sedd och förstådd. Det behövs många provningar och hjälpande begivenheter innan åsnan vågar kasta av sig åsneskinnet och förmår visa sin rätta gestalt. I åtskilliga sagor finns dock en kung (en kunnig och vis garant) som känner till jagets utvecklingsväg. I denna saga bränner kungen upp åsneskinnet när tiden för det är mogen. Nu kan själen visa sig så vacker som den är.

Det finns mycket mer att säga om denna fantastiska saga och den forskning som bland andra Friedel Lenz har ägnat sig åt under sin livstid.

– Nu ska ni vara tysta! Fröken ska förklara sagan – sa en flicka inför sagostunden. Jag har naturligtvis aldrig förklarat en saga på ett intellektuellt sätt utan enbart berättat dem så bildrik som möjligt. Barnen förstår att sagor är en förklaring av livets mening om man berättar dem ur en djupare insikt. Under mina 24 år som Waldorfförskollärare har jag faktisk aldrig läst en saga ur en bok utan alltid berättat dem.

För Anders hade den stor betydelse: Ibland manövreras barn in i en roll av sin vuxenomgivning som det utan hjälp omöjliga kan befria sig från.

Anders

En dag fick jag ett samtal från en skola gällande en pojke som skulle börja i första klass men som bestämt vägrade att gå in i klassrummet. Jag fick frågan om jag inte kunde ta emot honom så att han fick ett år till på sig att mogna.

Anders mamma skulle komma med honom redan nästa dag.

Det knackade på dörren men där stod bara en förtvivlad mamma. – Han vägrar att komma in, han är där utanför.

Jag ville komma i kontakt med honom och gick ut för att möta honom. Först såg jag honom inge, men så såg jag fötterna som stack fram mellan två soptunnor som stod på gården.

Jag gick fram till honom och hann bara säga – hej Anders – då han snabbt reste sig och sprang nedför backen. Borta var han. Han hade sprungit hela vägen över trafikerade gator hem till Tensta. Mamman var förtvivlad och jag hann bara sticka till henne ett kort med en hälsning från fröken till Anders, snabbt nedklottrad, innan mamman sprang efter honom.

Till min förvåning kom mamman tillbaks nästa dag. – Han vägrar att komma in men han ville följa med hit. Jag höll just på att tälja med sexåringarna så en annan fröken tog över.

Anders hade återigen klämt in sig mellan soptunnorna. Han tittade inte upp när jag hälsade på honom. – Ska du inte följa med mig in, de andra barnen väntar på dig. Jag har berättat att du skulle komma.

Han kröp längre in mellan tunnorna. Plötsligt lyfte han blicken och tittade, inte på mig, utan på täljkniven jag hade i bältet. – Vill du låna mitt bälte frågade jag. Nu tittade han upp på mig med de vackraste ögon som var fulla av misstro.

Jag tog av mig bältet. – Kom så sätter vi på dig bältet. De stora barnen håller på att tälja därinne. Han reste sin långa pojkkropp och lät mig sätta på honom bältet. Till min förvåning sökte han efter min hand och var tydligt beredd att följa med mig in.

– Vi säger hej då till mamma, hon hämtar dig lite senare. – Mamman gick och Anders verkade inte ha något emot det. När vi kom in och möttes av allt stoj stelnade han till. Han sköt fram höften med kniven så att man skulle lägga märke till den. Sedan slet han sig loss från min hand och satte sig i ett hörn med huvudet vilandes på de uppdragna knäna och armarna runt benen. Han kom inte till testunden, inte till samlingsstunden, inte till lunchen. Han lyfte inte på huvudet en enda gång under hela förmiddagen.

Nästföljande dagar, upprepades händelseförloppet. Han fick låna bältet för att klara av att komma in och därefter följde hans hopkrupna ställning i hörnet.

En konferensstund med hans ängel var på sin plats.

Näst kommande dag, vid samlingen berättade jag sagan om Åsneprinsen. Anders lyfte sitt huvud och hasade sig lite närmare de andra barnen. När sagan var slut återtog han sin vanliga ställning i hörnet.

Nästa dag lyfte han huvudet så fort jag började berätta samma saga och nu hasade ha sig ända fram till de övriga barnen. Ingen samling, ingen testund, ingen lunch.

Tredje dagen gjorde han en avvisande gest när jag kom med bältet, han satte sig inte i hörnet utan på en bänk och iakttog leksskolelivet.

När det var dags för sagan var han först på plats men reste sig snabbt igen och gick till utklädningslådan. Han hade tydligt sett mera än vad jag trodde. Där tog han fram en pälsjacka som han satte på sig. De andra barnen tittade förvånade på honom och några började fnissa. Nu är det som uppnått i farozonen, tänkte jag uppgivet, men det var jag själv som höll på att sabotera det. – Är det inte för varmt med en sådan tjock jacka – sa jag. (Ibland har fröken konferens med barnens änglar, men sen kan hon ändå vara hur korkad som helst). – Kom så tar vi av jackan – sa jag och försökte dra av honom jackan. Han höll den dock ordentligt fast med båda händer. Hans kroppsspråk uttryckte att jag besvärade honom.

Det får vara tänkte jag irriterad och började äntligen med ”Det var en gång en kung och en drottning...”

När jag hade kommit till det stället i sagan där åsnan kastade av sig sitt åsneskinn och stod där som en vacker prins, reste sig Anders och kastade av sig pälsjackan, han vände sig åt höger och vänster med ståtlig hållning. Alla barnen och till och med fröken förstod vad det var fråga om. Fröken kom av sig och visste inte hur hon skulle fortsätta. – Ska du inte berätta färdig nån gång – sa ett av barnen och det gjorde jag naturligtvis. Anders satt mellan barnen ”som ståtlig prins”.

– Jag vill också äta – var de första orden Anders uttalade på leksskolan. Hans år på leksskolan blev mycket lyckat. Den tunga ryggsäcken han bar på då han kom är en historia som vi helst ska glömma.

BOK

Avhandling om eurytmi

Aurora Granstedt

TITEL

*Bevegelse og uttryck.**– Gestiske strukturer i tidigmodernistisk dans.*

FÖRFATTARE

Turid Nökleberg Schjónsby 2012

I höstas lades en doktorsavhandling fram vid den humanistiska fakulteten i Norges tekniskt-naturvetenskapliga universitet i Trondheim. Doktoranden heter Turid Nökleberg Schjónsby och titeln är ”Bevegelse og uttryck. – Gestiske strukturer i tidigmodernistisk dans.” Hon berättar i förordet att hennes intresse för rörelse som uttryck för musik och språk väckts genom att hon själv arbetet med tidig modernistisk dans. Hon är utbildad eurytmist och har genom kurser bekantat sig med duncandans.

Hur kroppsrörelsen förhåller sig till ljud, musik, tal, bild och berättande element ser hon som ett huvudfokus i sin avhandling. Hennes intention är att belysa det stora fält av rörelsemöjligheter som kommer till uttryck i de dansriktningar som utvecklades i början av 1900-talet av Isadora Duncan, Ruth St. Denis och Rudolf Steiner. För att få verktyg att studera den sida av dansen som dansskaparna kallar ”själens ut-

tryck” använder hon gestik som kärnbegrepp, och utgår i hög grad från den framstående dansvetaren Merleau-Pontys fenomenologiska gestikförståelse.

Efter en danshistorisk bakgrundsbeskrivning och en presentation av de tre dansskaparna jämför hon de olika dansriktningarnas förhållningssätt till kroppen som instrument för att utveckla och förmedla en förståelse av verkligheten, och till gestikens förhållande till själens rörelser. Hon bygger sina resonemang på omfattande fältstudier och intervjuer med aktiva, för eurytmens del Göran Krantz, Margarethe Solstad och Ragnhild Fretheim. Hon gör också fallstudier där hon studerar olika koreografier av de tre pionjärerna.

Det är glädjande att Turid Nökleberg Schjónsby tagit sig an det gedigna arbetet att doktorera på de tre pionjärerna inom den tidigt modernistiska scendansen Duncan, St. Denis och Steiner under tiden 1900–1925. Man kan se likheter såväl som skillnader. Alla tre använder sig av bilder, musik och berättande element för att genom gesten framställa olika sinnesstämningar.” De menar att kroppen står inne i ett helhetssammanhang där också det andliga inkluderas,” konstaterar hon. Det är spännande att vara med om att försöka utröna var de tre pionjärerna hittar sin inspiration till att revolutionera danskonsten och på vilket sätt de inspirerat sina efterföljare. Kanske är det dock värt att påpeka att Rudolf Steiner inte själv var någon sceneurytmist men att han vägledde den första eurytmisten Lori Maier Smit att komma fram till det som allt eftersom skulle utgöra det eurytmiska rörelsespråket.

BOK

På väg

Tove Tidholm

TITEL

Trappsteg. Meditationer.

FÖRFATTARE

Hans Möller, Kosmos förlag 2013

I våras gav Hans Möller ut sin tredje diktsamling, Trappsteg, med undertiteln meditationer. Samlingen gavs ut av Kosmos förlag, och den rör sig verkligen i den kosmiska dimensionen. Hans Möller skriver om Människan, den storarta-

de, lilla, kosmiskt förankrade, obetydliga människan med ett gåtfullt jag och ett gåtfullt syfte:

Jag är en människa
En medveten varelse
Utkastad i universum
Med jorden som hemvist
Ensam ofärdig dödlig
I en lidande värld
Det bränner i mig
Varför blev jag till
Varför är världen till
Jag går i en oändlig gåta

Det handlar oavbrutet om jagets mödosamma väg genom existenserna och om att lära sig att gå den, att ta emot ljuset och mörkret och vara tacksam för allt. I den mån naturen skildras – havet, ett träd, fågelsång – så är det i relation till människans kämpande jag. Världspolitiken finns med i några dikter och är, om jag förstått saken rätt, det som på fyrtio-talet så kraftfullt tvang just Hans Möller in i de existentiella frågeställningar som han har fortsatt att brottas med.

Här måste jag stanna upp och fundera. Är det allmänmänskliga frågor, dessa – grubblar vi alla över det döda och det levande, ondska, godhet, den andliga dimensionen och efterlivet, den egna livsuppgiften? Det verkar klart, att frågorna kan hanteras på olika sätt. Några har, på gott och ont, svårare än andra att väja för dem. Några lägger dem bakom sig, medan ytterligare andra kanske har fullt upp med att klara av det dagliga – eller kanske helt enkelt lever på och har det ganska gott? Mig tycks det ändå som om de existentiella frågorna berörs förvånansvärt lite. De lever fördolt – eller är förkvävda? Om det över huvud taget stämmer, är det ett fejt drag eller klok självbevaringsdrift, att de flesta tycks ha tryckt undan detta för att ägna sig åt livet här och nu? Är det bara friskt att inte grubbla sig igenom livet? Jag tvivlar på värdet av generella svar i mänskliga frågor! I fråga om Hans Möller tolkar jag livaktigheten i hans närkamp med de svåra moraliska frågorna som mod. Det är inte att göra det bekvämt för sig, det är inte att blunda och väja. Humorn finns där och ger, föreställer jag mig, en nödvändig distans till det allvarsamma. Han har ju heller inte på minsta vis eremitiskt dragit sig undan det levande livet för att begrunda det på avstånd. Han har lyckats föra ett närvarande liv utan att för den skull bedöva sitt öra för den våglängd där kosmos, hur jag nu ska säga, talar till människosläktet och människosläktet anropar kosmos. Dikt-samlingen Trappsteg utgörs av anrop utåt, frågor inåt, men även tilltal utifrån

– uppifrån. Man skulle också kunna uppfatta hela diktsamlingen som en gestaltning av reinkarnationsmysteriet. Detta liv, i förhållande till kommande.

Det tycks, som om Hans Möller antändes av engagemangets och livsförundrans heliga låga i tonåren och sedan bara har fortsatt att glöda – en nåd att stilla bedja om! På väg, evigt nyfiken, rörlig och sökande, rannsakande, prövande ordens förmåga och halt i försöken att formulera det vardande, skeendet, iakttagelserna bakåt, erfarenheterna men i huvudsak själva varat och de frågor det för med sig.

Lev frågorna
Sök inte svaren
Vila länge i gåtan
Granska den uppmärksam
Från olika håll
Tills långsamt
Svaren mognar fram
I självklarhet
Förlösande

I två delar för han pennan, i två långa sviter av nummerade dikter, ofta med tilltalet du men lika ofta i jagform. Raderna är korta, enstaka strofer rimmande. Så gott som alla meningar är fullständiga; språket helt. Orden formar sig mjukt, musikaliskt och rent, smidigt och ofta lekfullt till meningar. Någon gång kan han låta övertydligt programmatisk. Att inte säga allt är att säga mer; det får mig som läsare att verkligen lystra. Hör här:

Den genomlysta kvällens himmel
Kom med läkedom
Trastens sång från det höga trädet
Fyllde allt med frid
Dagens kval förklarades
Evigheten sipprade in
Och du lade
Din hand på min arm

Han kan uppenbarligen spela i olika tonarter: uppsluppet som i Lilla övningsboken, dramatiskt som i pjäsen Lenins sista strid (Kosmos förlag 2013) eller lyriskt och allvarligt, som i Trappsteg. Tonfallet och temat är kanske ännu mer renodlat än i Att bli människa är en konst, den samling förtätningar (hans eget, substantiella ord) och meditationer som han gav ut 2011.

I gåtan går jag varje steg
Jag trampar på en gåta
Jag rör mig i en gåta
I varje sten göms världar
Varje möte vill mig något
Ur varje blomma blickar hemligheter
Gåtfull klippan gåtfullt regnet
Störst av allt

Gåtan jag själv
Och gåtan att någonting finna
Födelsens och dödens mysterium.

Hans Möller är på väg, i rörelse. Vi kan slå följe med honom ett slag genom läsningen av hans dikter och inspireras – att inte upphöra att söka och undersöka. Att också vara i rörelse.

BOK

Böcker utgivna på Antroposofiska Bokförlaget 2013

Michael Debus
*Eurytmins väsen,
Det förgångnas rötter och framtidens verklig-
het.*

Michael Debus
Livskriser och livets dramatik.

Lossa positionerna!

Christopher Wärnhjelm

Hur kan man i den antroposofiska rörelsen, både utåt och inåt, öka sin medvetenhet om den positionering som uppstår i samband med argumentation? Frågan om "motståndarens argumentation" förutsågs av Rudolf Steiner som utvecklade praktiska förslag i detta fält. Christopher Wärnhjelm följer här detta relativt bortglömda spår och ställer sig frågan: motståndarens argumentation – en utvecklingsmöjlighet?

Kan ett meningsutbyte, en argumentation, gestaltas på ett sådant sätt, att alla medverkande får en möjlighet att öka sin medvetenhet, att utvecklas?

Döm om min förvåning när jag upptäckte att Rudolf Steiner (RS) vid flera tillfällen har hållit hela föredrag på temat: "Hur motbevisar man andevetenskaplig forskning/antroposofi?" (eller "teosofi", som det vid den tiden kallades) Det lades ofta upp så, att som inledande föredrag till en föredragscykel, eller också bara till något enstaka föredrag, hölls detta föredrag offentligt, därefter följde tematiska föredrag för medlemmar, mot slutet eller som avslutning hölls ett offentligt föredrag som rubricerades "Hur motiverar/grundlägger man andevetenskaplig/antroposofisk forskning?" Obs att ordet var "motivera", inte "bevisa". Poängen med denna formulering kommer att visa sig.

Efter en kort undersökning har jag hittat åtminstone tre tillfällen med ett sådant upplägg: 19 och 25 mars 1911 i Prag, 8 och 10 januari 1912 i München och 31 oktober och 7 november 1912 i Berlin. Höstföredragen 1912 finns upptagna i GA 62 "Ergebnisse der Geistesforschung" [Den andevetenskapliga forskningens resultat] och det är ur dessa jag refererar nedan. En översättning till svenska har jag inte kunnat spåra.

Det kunde i sig kanske inte vara så konstigt att det fanns ett behov av att "inventera" motståndet. Men det filosofiskt intressanta med dessa föredrag är att RS här helt lever sig in i motståndarnas argument och bemöter dem inte. (I början var det en plåga för mig att läsa detta föredrag!...) I andra föredrag tar RS ofta upp invändningar, men enbart för att genast

bemöta dem och använda dem för att föra resonemanget vidare.

Tanken i ovannämnda motbevisande föredrag är att den totala inlevelsen åstadkommer en förståelse och en tolerans för opponentens argument, vilket sedan gör den inlevande bättre rustad att föra konstruktiva samtal med motståndaren. Samtidigt motverkar ett sådant förhållningssätt fanatismen och en sekteristisk utveckling.

Vilka "motbevis" tar RS då upp? Han ser tre huvudområden inom vilka motstånd uppstår: vetenskapen, religionen och det vanliga dagsmedvetandet. En särskild typ av motstånd uppstår i de egna leden. Genast i början understryker RS att enbart tungt vägande invändningar, sådana som ärliga sanningssökare måste göra sig utifrån tidens bildning, kommer att tas upp. Här är det alltså inte fråga om något formellt spel för galleriet. Andevetenskapen måste, enligt RS, stå i samklang med det allmänna vetenskapliga strävandet i tiden. För att kunna det måste man ständigt konfrontera sig med det aktuella i den vetenskapliga forskningen och försöka förstå det och vara medveten om vetenskapens invändningar.

Här ett litet axplock invändningar:

- Hur kan andevetenskapliga forskningsrön kallas vetenskapliga när resultaten inte kan visas som yttre experiment som kan kontrolleras av vem som helst? Antroposofiska erfarenheter görs ju oftast på det själsliga området, som inte kan kontrolleras utifrån. Dessutom överensstämmer inte olika människors själsliga erfarenheter. De kan därutöver också vara hallucinationer eller fixa idéer, som ju ofta är särskilt övertygande för den som har dem.
- Sömnens uppbyggande inverkan är mera troligt ett resultat av organismens självstyrning, som innebär att assimilerande processer inleds i nervsubstanten under sömnen, än att det skulle bero på att jaget och astralkroppen lämnar den fysiska och eteriska kroppen under sömnen för att göra kosmiska, uppbyggande erfarenheter.
- Varför skulle erfarenheter från tidigare jordeliv vara orsaken till att barn från samma föräldrapar uppvisar så skilda anlag, när det borde vara mera näraliggande att söka svaret i den ganska utforskade tidiga barndomen (som man som vuxen vanligtvis inte kan minnas)? Dessutom har ett föräldrapar kapacitet att frambringa ett mycket stort antal "blandningar" av egenskaper.
- Föreställningen om upprepade jordeliv/reinkarnation gynnar en egoistisk och slapp moral, där man gör goda

gärningar av beräkning eller tänker att man inte behöver förbättra sitt liv just nu, utan kan vänta till ett kommande. Då är det bättre och mera världstillvänt att under ett liv "ta tag i" det man har framför sig och göra goda gärningar av plikt och låta dessa uppgå i världens allmänna tillstånd.

- Att vi skulle ha en gudagnista inom oss, själva vara en del av Gud, medför en "självförgudning" och tar bort möjligheten att utöva sann religiositet, vilken innebär att vi övar oss att helt osjälvviskt vända oss hän mot gudomen utanför oss.

Ja, man märker när dessa argument radas upp att det inte är helt lätt att snabbt motbevisa dem, om man tar motståndarens argument på allvar. Det kräver en inre koncentration och också en själslig kamp. Och det är just det, menar RS, som är nödvändigt för att sanningen ska kunna uppenbara sig på ett helgjutet sätt.

När det så var dags för det andra föredraget som ville visa hur man kan motivera ett antroposofiskt förhållningssätt så deklarerar RS genast att det nu inte är meningen att rakt av bemöta alla motargument som givits i det första föredraget. Det är inte fråga om en dialektisk lek. Andevetenskapen ska alltid arbeta i samklang med vetenskapen och den samtida bildningen. De presenterade motargumenten har inom sina gränser ett berättigande som ett uttryck för tidsandan och bör inte lättvindigt avfärdas.

Istället granskar RS innebörden av ett "bevis". Innebär ett bevis i sig ett tvång för varje människa att bli övertygad? Är det kanske inte viktigare hur bevisen värderas? Vad är det för nytta med ett bevis som man inte kan hålla för trovärdigt?

Det andra föredraget tar visserligen upp några av de motargument som framkom i det första föredraget. Men RS gör det så, att han fördjupar och vidareutvecklar det resonemang, som ligger bakom motargumentet. Därigenom leder han tankegången vidare och ger den utvecklingsmöjligheter. Med andra ord tar han motargumentet på allvar och försöker "förlösa" det!

Skulle samma förhållningssätt vara möjligt när meningsmotsättningar uppstår i mänskliga relationer, arbetsgrupper m.m.? Att i ödmjuk vördnad öva sig att förbehållslöst lyssna på den "andre", för att sedan försöka själsligt nå fram och hitta gemensamma utvecklingsvägar vidare, som för med sig en ökad medvetenhet för alla inblandade? En förutsättning är säkerligen ett ständigt arbete med att lära känna sig själv. Hursomhelst är det en sann utmaning för den som är villig

att försöka! Och kanske en nödvändighet för hållbar social utveckling?

Hur förlöser då RS kritiken mot att andevetenskapliga rön inte är objektivt kontrollerbara? Ja, bland annat visar han på att långtifrån alla sanningar är av sådan art att de bara kan upptäckas eller bekräftas genom yttre objektivt kontrollerbara experiment. Matematiska begrepp och sanningar är sådana (t.ex. $3 \times 3 = 9$). Det som övertygar och ger insikt här är den inre tankeprocessen. Man kan naturligtvis visa den i det yttre (man fördelar t.ex. nio kastanjer på tre grupper), men det blir enbart en bekräftelse på något som man redan "bevisat" för sig själv i sitt inre tankearbete.

Och hur kan man ur den andevetenskapliga forskningen motivera synsättet med astralkroppen och jaget som lämnar kroppen under sömnen som komplettering till de kroppsbundna argumenten för sömnens uppbyggande verkan? Ja, pekandet på de assimilerande processerna i kroppens nervsubstans under sömnen som orsak till att vi vaknar pigga på morgonen ger naturligtvis en förståelse av vad som sker i kroppen. Men man kommer inte av detta att få kunskap om hur det vakna dagsmedvetandet (astralkroppen och jaget) har tillgodogjort sig den stärkande processen under nattsömnen. Jämförelsevis kan man peka på hur forskarna försöker förstå människans andning genom att studera lungorna och lungprocesserna. Men där kommer man inte att förstå vad syret är och har för egenskaper. Det måste efterforskas utanför lungorna. Syret måste ju först komma in i lungorna. Detta är, enligt RS, inte bara en analogi, utan ett sätt att träna sig att se företeelser som möter en på ett nyanserat sätt och förstå hur de hör ihop i helheten.

Hur var det då med att härleda barnens karaktärsdrag från föräldrarnas genetiska arv gentemot förklaringsmodellen med upprepade jordeliv? Till att börja med gör RS genast klart att en seriös andevetenskaplig forskare aldrig kommer att bestrida sanna fakta som naturvetenskapen tagit fram. Ja, genom andevetenskapen kommer i framtiden det sanna i darwinismen och utvecklingsläran att ytterligare bekräftas och få sin rättmätiga uppskattning!

Man kan mycket väl visa på hur något senare har följt ur något tidigare: någon eller båda föräldrarna har absolut gehör och får ett barn som också har det. Man kan visa på detta förhållande, men därmed har man inte sagt något om på vilket sätt nu "orsaken" har blivit en orsak! En orsak måste först bli en orsak. Problemet har alltså en mycket djupa-

re dimension än vad man vanligen ser framför sig. Här kan en föreställning om karma och reinkarnation ge ytterligare uppslag och fördjupning.

Här är det nu inte meningen att referera analyserna av alla nämnda motargument, utan jag överlåter åt läsaren att göra egna betraktelser eller läsa de nämnda föredragen.

Dessa föredrag hölls för hundra år sedan och speglar naturligtvis den dåvarande tidsandan och det som då var aktuellt inom vetenskap och forskning. Säkert har de nämnda vetenskapsområdena genomgått en utveckling på många sätt. Därför reserverar jag mig för hur en dagsaktuell debatt skulle se ut, även om en hel del grundläggande analyser säkerligen står sig än idag.

Då var den antroposofiska rörelsen ganska ny och säkert ett mycket provocerande samhällsfenomen för många. Samhället var mycket homogent då.

Idag är antroposofin ett av flera synsätt som räknar med en översinnlig realitet. Överhuvudtaget ges det idag mycket friare spelrum för olika existentiella åsikter. Behovet av ett andligt sökande har, menar jag, vuxit fram på allt bredare front de senaste 30 åren.

Det förhållningssätt som RS ger prov på i de nämnda föredragen har fått en ny och ganska nödvändig roll: att seriöst kunna orientera sig i mångfalden, avväga, utveckla sin urskilningsförmåga och inte alltför lätt låta sig ryckas med. Men naturligtvis finns det fortfarande behov av att kunna gå "i svaromål". Det blir vi med jämna mellanrum påmind om.

Och vilken välgärning då, om detta svaromål består i att man visar att man förstår "motståndarens" argument och respekterar det, och dessutom kanske också kan förlösa resonemanget och ge alternativa utvecklingslinjer. En förutsättning är helt säkert att parterna ärligt är ute efter att söka sanningen.

Det blir då inget skyttegravskrig, inget egocentriskt uppvisande av intellektuell färdighet, utan den möjlighet en äkta debatt ger har då tagits tillvara av debattörerna. Motargumenten blir en hjälp, ett steg vidare. Från olika startpositioner har deltagarna gemensamt, genom ett uppmärksamt lyssnande och ett kompletterande bemötande, satt igång en dynamisk process, som ger alla möjlighet att öka sin medvetenhet.

4-5 oktober

Mikaelimöte

”Kampen om framtiden”

Antroposofin växte fram under de betingelser som rådde i början av förra seklet. Den formulerades och fick sina uttryck i en annan värld än den vi nu lever i. Mycket har hänt, som radikalt förändrat människornas förhållningssätt, till varandra och till omvärlden.

Civilisationen präglas av en skenande utveckling där vi förbrukar resurser på ett sätt som utgör ett reellt hot mot livet på jorden.

Den moderna teknologin med sina ”intelligenta” maskiner har skapat helt nya sätt att kommunicera och relatera till varandra. Den oerhörda intelligens som strömmar in i den teknologiska utvecklingen har i grunden förändrat mänsklighetens förutsättningar på jorden.

Den antroposofiska forskningen beskriver källan till denna intelligens och har givit den ett namn: ”Ahriman”. I mysteriedramerna beskrivs hur denna väsensartade kraft på ett konkret sätt inspirerar och verkar i människans liv.

Under vårt Mikaelimöte vill vi karaktärisera detta väsen genom betraktelser och konstnärliga bidrag. Mot bakgrund av den tid vi lever i, vill vi inbjuda till samtal och samråd, kring vilka framtidsimpulser som lever i den antroposofiska rörelsen idag och som skulle kunna utvecklas vidare. Många anar att det finns ny inspiration och nya möjligheter som väntar på att förlösas.

Frågan är hur vi på det individuella och sociala planet kan identifiera oss och förbinda oss med de framtidsfrön som har med vårt förhållande till jorden och mänsklighetens situation att göra.

Hjärtligt välkomna!

Ett detaljerat program kommer att finnas tillgängligt på Antroposofiska Sällskapets hemsida. Programmet kommer även att skickas ut på mail till dem som angivit mail-adress.

Kalendarium för Antroposofiska Sällskapet i Sverige

4-5 oktober

Mikaelimöte: "Kampen om framtiden"

Se motstående sida.

18 oktober

Vad rör sig i tiden? Vad berör mig?

Vi möts för samtal vid brasan i Skäve kafé.
Kl 19-21. Varmt välkomna!
Carl van der Weyden och
Mats-Ola Ohlsson.

25 oktober

**Om människans värdighet
- en dag om humanismen.**

Begreppet humanism har i Sverige fått en särskild karaktär genom associationen till de så kallade "humanisterna", som har profilerat sig genom att företräda en materialistisk människosyn och aktivt motarbeta andliga perspektiv på tillvaron.

Vilka är då humanismens rötter? Vad innebär ett humanistiskt förhållningssätt?

Den fria viljan och möjligheten att vara ansvarig, är centrala humanistiska begrepp. Kan föreställningen om den fria viljan förenas med en människosyn som bygger på att människan liksom allt annat i världen lyder under allrådande naturlagar?

Hur relaterar olika filosofiska riktningar till de humanistiska grundvärdena?

Under en dag vill vi ställa dessa frågeställningar i centrum för betraktelser och samtal som även berör sambandet mellan antroposofin och humanismen.

På förmiddagen (kl 10.00-12.00) kommer professor Hans Ruin vid "Institutionen för kultur och lärande" vid Södertörns Högskola att bidra. På eftermiddagen (kl 13.00-16.00) kommer professor Gunnar Svensson vid Filosofiska institutionen vid Stockholms Universitet att ge sitt perspektiv på frågeställningarna.

Ett detaljerat program kommer att presenteras på Antroposofiska Sälls-kapets hemsida och även skickas ut till dem som angivit mailadress.

9 november

Höstmöte i Antroposofiska Sällskapet

Plats: Göteborg.

Kallelse i: Forum Antroposofi nr 3 2013.

20-24 november

Constanza Kaliks, ny ledare för ungdomssektionen, på besök i Sverige

Plats: Kulturhuset i Ytterjärna.

6 december

Vad rör sig i tiden? Vad berör mig?

Vi möts för samtal vid brasan i Skäve kafé.
Kl 19-21. Varmt välkomna!
Carl van der Weyden och
Mats-Ola Ohlsson.

3-5 januari 2014

Vintermöte

Plats: Kulturhuset i Ytterjärna.

5 april 2014

Årsmöte

Plats: Kulturhuset i Ytterjärna.

KURSER

2013/14

Du, jag och det gemensamma.

Med övandet i centrum kan vi förbättra livskvaliteten i vardagslivet och skapa ett intresse för det gemensamma. Vi bjuder in till ett gemensamt arbete med de sex grundövningarna av Rudolf Steiner. Dessa övningar aktiverar och skapar harmoni mellan tanke, känsla, vilja, positivitet, varseblivning och fördomsfrihet. Detta gemensamma arbete med övningarna skall ge en möjlighet att utforska och fördjupa övningarna.

I det kreativa samtalet kommer vi att utbyta erfarenheter och se närmare på de upplevelser och färdigheter som uppstår. Med konstnärliga övningar kommer vi att fördjupa och förstärka övningarna. Vi gör eurytmi och målning med inriktning på övningarna. Målet med arbetet är det självständiga omdömet. Kursen står i Antroposofiska Sällskapets regi.

Datum för kursen:

- Lördag den 7 september
- Lördag den 12 oktober
- Lördag den 9 november
- Lördag den 7 december
- Lördag den 18 januari
- Lördag den 15 februari
- Lördag den 15 mars

Tid, plats och kontakt:

- Tid : 10:00-16:00
- Plats : Vita Huset Ytterjärna
- Kostnad 1200 Kr
- Ansvariga : Bo Werner Eriksson: målning mm; Regula Nilo: Eurytmi mm; Erling Tharaldsen: metodik samtal mm. Anmälan och förfrågningar görs till regula@tele2.se;
- erling.tharaldsen@gmail.com; bopost@telia.com
- Anmälan räknas när kursavgiften är betald. Inbetalas på Bankgiro 5419-1119.

KURSER

Hösten 2013

**Antroposofi som inspirationskälla
Kurser i Kulturhuset i Ytterjärna****Antroposofi – introducerande och fördjupande kurser**

Inspirerande tankar om människan och hennes andliga kapacitet.

- Introduktion 5 onsdagar kl 16 30–18 30 kursstart 11 september
- Fördjupning 5 onsdagar kl 16 30–18 30 kursstart 16 oktober
- Kursavgift: 1500 för varje kurs

Antroposofisk meditation och inre övningar

En väg till djupare insikt i både den inre och den yttre verkligheten.

Introduktionskurs

- 8 måndagar kl 18 30–20 30 Kursstart 9 september
- Kursavgift: 1900 kr

Endags retreat

- Introduktion: Lördag 24 aug och 9 nov kl 10 00–18 00
- Fördjupning: Lördag 14 september
- Kursavgift 850:- Kostnad för lunch och fika tillkommer

Kursledare Anna Hallström

Arrangör: Antroposofiska Sällskapet

Anmälan och information:

www.antroposofi.nu

08-554 302 20

kontakt@antroposofi.nu

NORRKÖPING

28 september

Kulturnatten

Introduktion till antroposofi. Öppet hus kl. 14.00 – 17.00 på Hagebygatan 69. Information och möjlighet till samtal om antroposofi, meditation och antroposofiskt inspirerade verksamheter. Kaffeservering.

22 oktober

Offentligt föredrag

kl. 18.00–20.00 på Hemgården av Göran Krantz "Konstens betydelse i nutidens kulturella omvandlingsprocess sett i antroposofiskt perspektiv."

Norrköpingsgruppen

Hagebygatan 69, 011-183500,
e-post: norrkoping@antroposofi.nu,
www.antroposofi.nu/norrkoping.
Biblioteket har öppet tisdagar 18.00–18.30 under september till och med maj.

Tisdagsgruppen

Start tisdagen den 3 sept kl. 18.30–19.45. Vi inleder hösten med studium av ett tema som vi har gemensamt med andra studiegrupper i världen, på förslag från Goetheanum i Schweiz. Historiska Symptom (GA 185), Föredrag från 20, 25 och 26 okt 1918, Dornach. Kontaktperson: Maivor Forster. tel. 011-39 28 87 eller 0739 -79 23 38. Nya deltagare är välkomna!

Meditation

Söndagar 25/8, 22/9, 20/10, 17/11, 15/12, kl. 17.00–18.30 på Hagebygatan 69. Introduktion, övningar och samtal. En väg till att praktisera antroposofisk meditation, inspirerad av Arthur Zajonc, fysiker och f.d. generalsekreterare för Antroposofiska Sällskapet i USA. Anmälan görs till Dori Inderbitzin. tel: 0737- 23 00 88 el. 0121- 133 43. Nya deltagare är välkomna!

STOCKHOLM

Stockholmskretsen

Bibliotek, Bokhandel, Information,
Föredrag, Studiegrupper
Hagagatan 14, 08-348741,
stockholmskretsen@antroposofi.nu,
www.antroposofi.nu/stockholm
Öppet måndag-fredag kl. 14-18

ANNONS

Kulturkafé i Kristensamfundet/Stockholm!

- Antroposofisk litteratur (välsorterat antikvariat)
- Originalkonst av antroposofiskt inspirerade konstnärer
- Musikaliska upplevelser
- Trivsamt kafé-samvaro!

Träffa gamla och nya vänner!
Välkomna till Kristensamfundet i Stockholm,
Upplandsgatan 48,
Lördagen den 19 oktober kl. 13.00-16.00!

Medarbetareförbundet – Fackförbundet för alla medarbetare i antroposofiska verksamheter

Är du intresserad av fackliga frågor? Vill du vara med och påverka på din arbetsplats och skapa en fungerande självförvaltning?

Vi erbjuder våra medlemmar kunskap och stöd utifrån en unik kombination av arbetsrätt och självförvaltning med antroposofisk grund. Vi har breda kunskaper om detta och en särskild förståelse för antroposofiska verksamheters olika särart, organisation och kultur.

- Vi erbjuder hjälp vid upprättandet av lokala kollektivavtal och lokala lönekriterier.
- Vi stödjer lokalombud och lokalavdelningar med utvecklingen av en modern antroposofisk självförvaltning, organisation, lönesättning och arbetsrätt.
- Vi finns tillhands för lokalombud och lokalavdelningar i det dagliga arbetet.
- Vi hjälper till med att systematisera arbetsmiljö- och kvalitetsarbetet.
- Vi stödjer enskilda medlemmar med individuell rådgivning vid arbetsrättsliga frågor och konflikter, genom samtal och förhandlingar.
- Vi sluter Centrala kollektivavtal med HF.
- Vi bidrar med fortbildning av medlemmar, lokalombud och ledningspersoner i arbetsrätt, arbetsmiljö och självförvaltningens möjligheter.

Bli medlem du också!

Årsavgiften för medlemskap är 960:-/år. Medlemsavgiften kan betalas månadsvis, per kvartal, halvår eller helår. Du kan betala din medlemsavgift via autogiro eller direkt till postgiro 8348072-3.

ANNONS

Shakespeare's Vision – He was not of an age, but for all time!

För över fyra hundra år sedan berörde och underhöll William Shakespeare sin samtida publik som ingen annan. Sedan dess har hans verk inte förlorat i aktualitet, utan tilltalat människors tanke och känsla med omskand inspirerande kraft. I sina sista dramer tycks The Bard tala rakt in i framtiden.

Kan de hjälpa oss att genomskåda människans villkor och potential på ett djupare plan?

Tre inspirerande helger kring människans och världens utveckling så som dessa kommer till uttryck i Shakespeares dramer. Kursen avslutas på våren 2014 med en teaterresa till England, där vi ser en Shakespearepjäs som vi förbereder i förväg.

Kursledare Maria Eloranta. Gästföreläsare Andrew Wolpert m.fl. Kursspråk engelska och svenska.

Kursen sker under hösten 2013 och våren 2014 och arrangeras i samarbete med Kulturcentrum Järna. Kursdatum 27-28 september 2013, 28-29 mars 2014 samt en gång emellan.

Kursavgift: 2000 kr/helg, för alla tre helger 5000 kr, exklusive teaterresan. Priset inkluderar fika under pauserna.

För datum se www.steinerhogskolan.se
Anmälan och frågor om övernattning m.m.: info@kulturcentrum.nu

KOLOFON

Forum Antroposofi ges ut av Antroposofiska Sällskapet i Sverige genom styrelsen (Mats-Ola Ohlsson, Dick Tibbling, Ulrike von Schoultz, Brita Lidström Geelmuyden, Per-Erik Jonsson, Inger Hedelin, Cristina Di Marco, Tobias Ossmark)

REDAKTION

Tobias Ossmark, redaktör
Felix Nieriker
Göran Nilo

REDAKTIONSRÅD

Cristina Di Marco,
kontaktperson i styrelsen.
Noomi Hansen
Rådskretsar välkomnas

GRAFISK FORM

Ritator

TRYCK

EKTAB (Eskilstunakurirens tryckeri) Ett ISO 14001-certifierat tryckeri som enbart använder vind-producerad el.

PRENUMERATION

Kontakta sekretariatet eller registrera på hemsida, 240 kr/år.

HEMSIDA

antroposofi.nu

ANTROPOSOFISKA SÄLLSKAPETS
SEKRETARIAT

e-post kontakt@antroposofi.nu
tel 08-554 302 20

KONTAKT MED FORUM

redaktör Tobias Ossmark
e-post: tobias@antroposofi.nu
tel 073 657 72 84.
postadress: Forum Antroposofi,
pl 1800, 153 91 Järna

UTGIVNINGSPAN FÖR 2013

deadline för 2013-4 ca 5 oktober
för utgivning i mitten av oktober,
för 2013-5 ca 20 november
för utgivning i början av december.
För längre uppslag, vänligen anmäl i god tid innan deadline.

ANNONSERING

Helsida färg 4000 kr och del av sida till proportionerligt pris. För privatpersoner: radannonser 80 kr. Tidskriftens format: höjd 315 mm, bredd 235 mm.
Kontakta sekretariatet.

B

SVERIGE
PORTO BETALT
PORT PAYÉ

Arkivögonblick

Filosofen och dörrtrycket

”Att öppna dörren är just en fråga om moralisk inställning”, så lär Steiner ha svarat efter att ha nåtts av åtskilliga beklaganden, mestadels från medarbetare som klämt fingrarna vid försöket att öppna den i päronträ utformade dörren till ’Glashaus’.

Även om dörrtrycket har fått en mycket markant rätvinklig utformning i massivt järn utgör den en väsentlig beståndsdel i skulpturalt-organiskt byggande. Som Steiner betonar i sitt föredrag från den 12 juni 1920: ”Allt, ända till lås och dörrtrycken, har utformats utifrån den organiska byggnadstanken på så vis att allt, såsom det är, måste vara precis så på sin plats.”

Historien om dörrtrycket lär oss att organisk gestaltning inte innebär att överföra naturens former till en kulturell kontext. Därför kan den inte heller vara en endimensionell fråga om rörliga och flytande former. Organisk gestaltning är snarast att direkt vända sig till varseblivning

av de gestaltbildande krafterna, vidare till ett medvetande om deras lagbundenheter och slutligen till ett situationsbaserat umgänge med de i varje form inneboende motsatserna.

För att öppna dörren till ”Glashaus” smärtfritt måste man fatta den punkt där rörelsen slår över i en motrörelse. I praktiken betyder det: Till att börja med måste det kantiga metalliska handtaget dras utåt och i rätt ögonblick – med handtaget i handen – tryckas inåt. Eller som Steiner uttryckte sig i sitt föredrag från den 28 februari 1921: Detta är ”ett icke-filiströst dörrtrycke”.

Bildberättelse: Walter Kugler. Utdrag översatt till svenska, se ”Der Philosoph und das Türschloss”, i: Rudolf Steiner in Kunst und Architektur, DuMond 2007. Det första färdigställda huset vid Goetheanum var ”Glashaus”. Det invigdes den 17 juni 1914 efter en byggtid på knappa sex månader. Produktion: Dokumentation am Goetheanum i samarbete med tidningen Forum Antroposofi.